

TARTU RIIKLIK ÜLIKOOL NSVLIIDU AJALOO KATEEDER

ARU TAMMERÄID

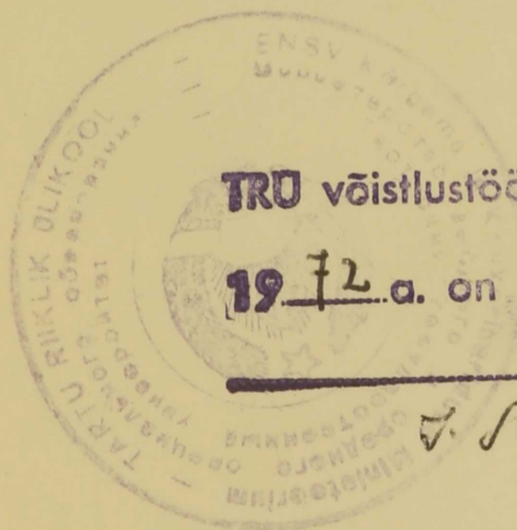
MUHM RÄHVÄSTIK AASTAIL 1782-1858

ENSV Kõrgema ja Keskerihariduse ministri käskkirjaga nr. 471,
1. detsember 1972 a. on määratud käesoleva
töö autorile III preemia (tbl. -25)

J. Maarus TRU Teaduslik sekretär

DIPLOMITÖÖ

TRU võistlustööde komisjoni otsusega 30. juuni
1972 a. on määratud käesolevale tööle
I auhind

J. Maarus TRU Teaduslik sekretär

ZUHENDAJA:
DOTS. S. VAHTRE

TARTU 1972

Sissejuhatus

Ajajärk 18. sajandi lõpust 19. sajandi keskpaigani on Eesti ajaloo üks huvipakkuvamaid perioode, sest sel ajal toimus meil ülemineku feodalismilt kapitalismile. Feodalismi kriisi küsimus on huvitanud paljusid ajaloolasi, nende hulgas ka ajaloolasi-demograafe.

Tüümarte poolt on ära tehtud suur töö selle perioodi kumrite allikate - hingeloendusmaterjalide läbitöötamisel.

Kui 1964. a. üks meie juhtivamaid ajaloolasi-demograafe S. Vahtu leidis, et demograafia alal on feodalismi kriisi perioodi rahvastiku ajaloo uurimisel veel väga palju ära teha,¹ siis 1972. a. on suurem osa ülesannetest täidetud.

Valuunud on sellised üldistavad tead, nagu S. Vahtu doktoridivertatsioonis „Hingelsen-

¹ S. Vahtu, Hingede revisjonide andmete kasutamist ajalooallikana. EWSV TA Toimetised, Lühimõnusteaduste Seeria, 1964, nr 2, lk. 149.

lused Õestimaa kubermangus 1782-1858 ja nende andmetel talurahva ajaloo allikana.² ning Eesti andmeid ühiseuroopaliste demograafiliste näitajatega võrdlev osa J. Kahui monograafias, "Die Krise der feudalen Landwirtschaft in Estland."³

Edasised rahvastikuteadusvaland tööd, val hulgas ka autud diplomitöö püüavad probleeme käsitleda selsõrje paikkondliku isearu- nusi silmas pidades, sest lähemat või pikemat aega võivad lokaalselt mõjida üldistest erinevad looduslikud, majanduslikud, kul- tuurilised jms. tegurid, mis demograafilist arengut mõjutada võivad.⁴

Põhijures ei tohi me aga unustada, et igale ajaloolisele teotajumisele on oma- sed erilised ajaloolise iseloomuga rahvasti- kuseadused,⁵ millede võral toimivad ül- diad rahvastiku taastootmise rauduspärasu- sed.

2 S. Vahtru, Hügeloendused Õestimaa kubermangus 1782-1858. ja nende andmed talurahva aja- loo allikana, Disertatsioon, Tartu 1970, (käsikirj: TRÜ Teaduslikus Raamatunõukus)

3 J. Kahui, Die Krise der feudalen Landwirtschaft in Estland (das zweite Viertel des 19. Jahr- hunderts), Tallinn 1969.

4 S. Vahtru, über Forschungsprobleme der histori- schen Demographie in Estland. Untersuchungsprobleme des Feudalismus im Ost- seegebiet, Tartu 1970, lo. 79.

5 K. Marx, Kapital, I. Bd., Tallinn 1953, lo. 637.

Antud diplomitöö eesmärgis oli kindlaks teha Muhu saare kihelkonna elanike arv ja alle liikumise aastail 1782-1858.

Töö käigus tabatuna tuma elluhu talurahva arvu kõrval välja ka rahvastiku liikuvamate kihtide: aadlike, kändtöölise, vabade inimeste jms. hulk. münörd, kuivõid meid töö põhiallikast - hülgeenditist saadud andmed seda lubavad.

Põhiküsimuse kõrval püütakse välja selgitada võimaliste pürides rahva arvu oluandmikat mõjistavate tegurite: mehkhaanilise ja loomuliku liikumise, neurutinsnotamise jms. osatähtsus.

Nümaselle kinnimastle saab osalilt vastu seid metrikavaamatutest, sest nia on aastate kaupa registreeritud sünnid (ristimised), surmad (matused), abiellumised.

Töö esimese peatimi ülesandes on anda põhilist 1782.-1858. a. pürides ajalooline, aga ka majandus-geograafilise ülevaade elluhu kihelkonnast.

Kuna hülgeendid on põhilist töötavate manide ajaloolikad, siis sellest, et töö pealinjast kinni pidada, on palju rummi pühendatud Mühunaa mõisnime, koost-

meistrite tutvustamiseks. Esimesel pilgul tundub ne liigne olevat, aga töö teemat silmas pidades, tohiks tasuile ülevaade olla omal kohal.

Selle ülevaate kirjutamise tarbeks oli kasutatud ka hulk kirjeldusi⁶, käänraamatuid⁷

6 Eesti. Maateadusliku, majandusliku ja ajaloolise kirjeldus. VI. Saaremaa, Tartu 1934.

A. Rannul, Saaremaa tervishoiuolude kirjeldus, Tartu 1928.

F. v. Buschörden, Zweite Fortsetzung von des Herrn Hofrats von Hagemeyster Materialien zur Gütergeschichte Livlands, Riga 1851.

[L. v. Hagemeyster], Erste Fortsetzung von des Herrn Hofraths von Hagemeyster Materialien zur Gütergeschichte Livlands, Riga 1843.

G. v. Sivers, Das Buch der Güter Livlands und Oesel, Riga 1863.

7 Genealogisches Handbuch der Baltischen Ritterschafter. Teil Oesel. I-IV, Tartu 1935.

G. O. Hamblatt, Album Academicum der kaiserlichen Universität Dorpat, Dorpat 1889.

teatmetloosid⁸, nimekirjad⁹, nimistuid.¹⁰ Kaht viimast materjaliligi puhul joonakaluseid müsteid me ei kanta, sest et mitte liialt kiiret viiteaparati koostada.

Enimes peatiki kirjutamisel saadi väga huvitavat ja mitmekülgset informatsiooni ka M. Kuiva stipendiaadiarvandest Muhumaa ajaloolise traditsiooni kogumise kohta.¹¹

8 Eesti Biograafiline Leirikou, Tartu 1926-1929.

Eesti Nõunogude Entsüklopeedia (ENS), II kd., Tallinn 1970.

Eesti Entsüklopeedia, III kd., Tartu 1934.

9 B. L. Foues, Hobu enueson muškui Nupurugesi ujoipni. III menpabussise u goosneme ugganise, Puna 1906.

9 A. Richter, Livländisches Verkehrs und Adressbuch für 1898/99, Riga 1899.

A. Richter, Estländisches Verkehrs und Adressbuch für 1898/99, Riga 1899.

Üleriiklike asunite nimekirj. Linnad, alevid, vallad, külad, asundused, ühesotalud jni. kohad, Tartu 1923.

E. Varp, C. g. Riekeri Liivimaa spetsiaal kaartid 1839. aastal, Tallinn 1957.

11 M. Kuiv, Ajaloolise traditsiooni kogumisest Saaremaal (Põide) ja ellukirj. 1923. aastal, Fr. R. Kreutzwaldi nimelise ENS JA Kirjandusmuuseum, käsi kirjade osakond, f. 200, EK5-i stip. ar. H 2:1

Töö teise peatüki s.o. hingeloenduste läbiviimist puudutava osa kirjutamisele oleas raske saada ilma anduteta, mida sai V. M. Labuzani monograafias¹² ja S. Vahtru doktoritööst.

Töö kolmandas ja neljandas peatükis piiratakse välja selgitada elluke rahva arv ja selle lükkumist mõjulist arad tegurid.

Töö nende lõikude põhiallikateks olid hingeloenduste materjalid. Hingeloendusi müdi diivrimaal ajavahemikus 1782-1858 läti kahensa (1782, 1795, 1811, 1816, 1826, 1834, 1850, 1858. aastal) kohalal täidatud loenduslehed (hingeloendid) allikmaterjalina on väga usaldusväärsed. ~~Li~~ Fissaalse esmaarpi tõttu on neis väljajätmist arv 1-2%¹³ väid.

Hingeloendid asuvad ENSV Riikluis Ajaloo Keskhiinis (ENSV RAKA-s) ja moodustavad ühe osa¹⁴ fond 1865-ndast diivrimaa revisjonilehtede kollectionsis. Kuude säilitusühikusele 48 kausta on koondatud vaid 7 revisjoni materjalid, sest 1795. a. hingeloendid elukuma kohelaoana kohta puuduvad, samuti on 1850. a. materjalid hiinalikud.

12 B. M. Labuzan, *Населенность России в XVIII в. и ее изменение в XIX в. (по материалам переписи)*, Москва 1963.

13 S. Vahtru, *liber Forschungsprobleme*, lk. 86.

14 ENSV RAKA, f. 1865, nn. 4(A3), s.-ü. 334-337.

Püüdes tööd mitte üle koormata jõe-
aluste nü detega, on loobunud hingelõundite ma-
terjalide nü tanuist, ega enam, et väga pal-
judel juhtudel opereeritakse kogudaandmetega.
Pealgi on revisjonilised ainsustete järgi kerges-
ti leitavad.

ENSV RAHA-s arvavad ka muhu kogudu-
se meetrikaraamatud,¹⁵ millede andmeid liis-
saanti kantati. Ehnamus ENSV RAHA-s säilita-
tavatist meetrikaraamatutest pole mitte kogu-
duse jaoks peetavad, vaid lihtsama osuga kon-
sistooriumide koostatud meetrikaraamatud.¹⁶

Separat pole meetrikaraamatud allika-
na küll täiuslikud¹⁷, kuid hingelõendusmater-
jalide ja meetrikaraamatute andmete kombineerimisel annab väga häid tulemusi. Resultaat oleks veel tõhusam, kui saaks liisaandmeid kiirearvoniast, sest siit võib leida, tõsi küll mõltevast pastori heviidest. teadustit, huolikusist jms. andmeid ilmastiku, saagi-
kuse, ealasaamide jms. kohta.¹⁸ Kalljuss

15 ENSV RAHA, f. 1292, nim. 1(2), si. 1, 2, 3, 77, 18, 19

16 Muhu Eõlk koguduse arvad on 1754.-1794. ja 1794.-1824. a. meetrikaraamatud, hilisema on konsistooriumiaesemplarid. Hilisemad koguduse jaoks peetud meetrikaraamatud arvavad Tallinnas Peresonaarivimantide büros.

17 S. Vahre, über Forschungsprobleme, lk. 85 j.

18 S. Vahre, Kirchenchroniken als Quelle der Bauern- und Agrargeschichte Estlands. Труды и материалы по истории географии и этнографии в странах Балтийского моря, Тарту 1972, lk. 80.

ulaturvad eluhu kirikuroonika¹⁹ ulusta headu-
sed raaid 1790.²⁰ aastani ning seistetu meile suunt
abi ei onta.

Arhiivimaterjali kõrval saadi huvitavat võrd-
lusmaterjali J. Kahai²¹, S. Kriivi²², M. Lemetsa²³, H. Li-
gi²⁴ ja S. Vahtri²⁵ põhiliselt demograafiaalastest uur-
müest.

19 ENSV LALTA, f. 1292, müü 1(2), s.-ü. 81.

20 R. Gutman oma diplomitöös väidab, et Muhu roonikad
on peetud 1771-1870. a., mis ei vasta tegelikkusele.
1870. ni ulaturvad saad personaalraamatute andmed. R. Gut-
han, Lõuna-Eesti kirikuroonikad ajalooallikana. Dip-
lomitöö, Tartu 1971. (käikiri TRÜ NSV Liidu ajaloo kateedris)

21 Ю. Кавк, Крестовные походы и крестовные по-
ис в Девонии в конце XVIII и в начале XIX
века, Тамбов 1962.

22 S. Kriiv, Põlva maakonna arvuallikad ja selle põh-
jused Viir- Nigula kihelkonnas XVIII sajandi
lõpul ja XIX sajandi esimesel poolel, Diplomitöö,
Tartu 1965. (käikiri TRÜ NSV Liidu ajaloo kateedris)

23 M. Lemets, Põlva maakonna arvuallikad ja selle põh-
jused Viir- Nigula kihelkonnas 1782-1858. Diplomitöö, Tartu 1965.
(käikiri TRÜ NSV Liidu ajaloo kateedris)

24 R. Ligi, Põlva maakonna arvuallikad Eestimaa XVIII sajaa-
dil (adramaarentojouide andmed). Studia histo-
rica on hõnorem slaas kruus, Tallinn 1971, le. 223-252.

25 S. Vahtri, Põlva maakonna arvuallikad ja selle põh-
jused Viir- Nigula kihelkonnas 1782-1858. Diplomitöö,
Tartu 1965. (käikiri TRÜ NSV Liidu ajaloo kateedris)

Põlva maakonna arvuallikad Eestimaa XVIII sajaa-
dil (adramaarentojouide andmed). Studia histo-
rica on hõnorem slaas kruus, Tallinn 1971, le. 223-252.

Põlva maakonna arvuallikad Eestimaa XVIII sajaa-
dil (adramaarentojouide andmed). Studia histo-
rica on hõnorem slaas kruus, Tallinn 1971, le. 223-252.

Rahvastiku liikumist Eestimaa kubermangus XVIII saj. lõpul
ja XIX saj. esimesel poolel, ajaloo järskedel radadel, Tallinn
1966 n. 56-94.

III ja IV peatüüs käsitletud demograafiliste prot-
septide olennust aitavad põhjalikumalt selgitada
S. Vahtra kirjutised iluantiiku kohta aias j. kahe
rahvantiikoloogilise artikli kogumikus. Ajaloosärs-
kudel radadel.²⁷

Värmeid ning perspektiivikaid mõtteid teita-
sid H. Ligi,²⁸ H. Palli²⁸ ja J. Vasara³⁰ uurimused
setnaalse mõtelausa ja perevaualoo rekonstruk-
tsiooni kohta.

Kõigi eelpool mainitud autorite arvamusel
arvestades, arhiivimaterjalile tuginedes on kir-
jutatud neljapeatüüsilise töö, mille esinev
peatüüs püüab anda ülevaadet eluhoos elus-
tikuist, teava ajaloo ja majanduse mõningast
aspektidest.

26 S. Vahtra, Iluantiikoloogilised ürtis XVIII ja XIX sajandil
(kuuni 1870. a.) ja nende mõjust põllumajau-
dusele ning talusahva eluolule. TRU Toime-
kord, nr 111, 208, Tartu 1970, lk. 43-160.

Ilumataadi nempudest mäoduand ajalad. Zui-
nune ja ilu, Tallinn 1970, lk. 7-15.

27 J. Kaha, Talusahva eluolust diiri maa ürtis osas XIX
sajandi 40-ndatel aastatel. Ajaloosärskudel
radadel, Tallinn 1966, lk. 115-132.

28 H. Ligi, Социальная родильность населения в Фин-
ляндии при феодализме (наказание омертвен-
ного права). Продолжение раздумий по
задумке и написание в сборнике Па-
мяти, Тарту 1972, lk. 269-285.

29 H. Palli, Historical Demography of Estonia in the
17th - 18th Centuries and Computers. Studia
historica in honorem Haas, Krus, Tallinn
1971, lk. 205-221.

30 J. Vasara, Teooriise põhiprobleemidest. „Ajaloosärs-
kudel radadel“, 1935, n° 3, lk. 118-135.

I peatükk Muhu ajaloo mõningaid aspekte.

Demograafiliste protsesside jälgimisel peame me arvestama nii bioloogilisi, sotsiaalseid, majanduslikke, geograafilisi kui ka ajaloolisi tegureid. Antud peatükis püüamegi anda ülevaate sellest, kuidas mõningad ülalmainitud teg faktoritest ligemalt saja aasta (1782-1858) vältel Muhu rahvastiku arenguloole mõjunud.

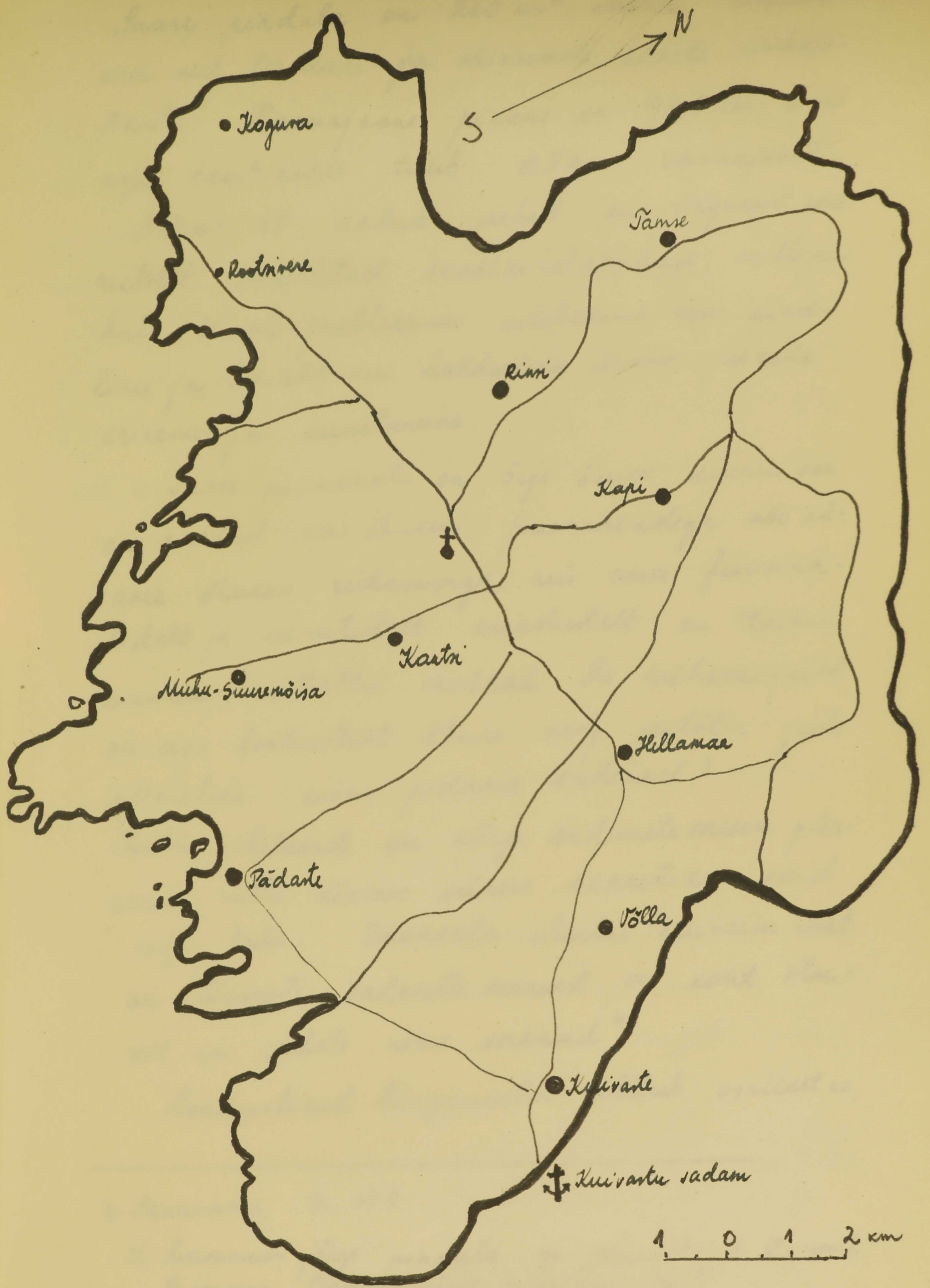
Muhu saar on eraldatud nauding umbes 7 km laiuse Muhu e. Suure väinaga, Saaremaa aga umbes 3 km laiuse Väikese väinaga. Väärdelaval perioodil (1782-1858) polnud Muhul veel ühendust Saaremaaga. Tamm (Kinnorjuri sild) valmis 1896. a.

Saare koordinaadid¹ on:

põhjatiipp	-	Seania neem	-	58°4'4"
lõunatiipp	-	Pikasaare rina	-	58°31'13"
idatiipp	-	Kalama ranna tipp	-	23°24'37"
läänetiipp	-	Saare ots vastu	-	23°4'10"
		Kõinastul		

¹ Saaremaa, lk. 609.

Muhu kaart

Saare pindala on 200 km², millele lisanduvad veel laidude ja väiksemate saarte pindala 8 km².² Rannajoone pikkus on 98,9 km, st. et iga 1 km² kohta tuleb 0,5 km rannajoont.

Näeme, et antud juhul on tegeenud konkreetselt piiritletud saarekihelkonnaga, mille puhul ei ole probleemiks kihelkonna kui kirikliku ja teisalt kui haldusliku ühikuna piiride erinevus ja muutumine.

Saare pinnakate on õige õhuse. suurem osa on kaetud kirs õhuse praemurendiga või ühise õhuse riieharviga, mis oma füüsikalistelt ja keemilistelt omadustelt on taimelise kasvumise küllaltki soodsad. See riieharvikiht on aga looduselt õhuse ning seetõttu pole mõistlikki künni pidama sademeid.³

Muhu kihelkond on kõige sademete vaesem piirkond mitte ühes siinses saaretikus vaid kogu Eesti. Omaorda Muhu kireim koht on Kuivaste. Sademete vaesus on koht ilmselt ka endale võrre saanud.⁴

Looduslikult tingimustest selgitub osaliselt ka,

2 Saaremaa, lk. 609.

st. Rammuli järgi pindala on 204 km² (st. Rammul, Saaremaa terivõheline kirjeldus, lk. 9.).
204 km² annab Muhu saare pindalast ka Eesti entsüklopeedia" (Eesti entsüklopeedia, V, lk. 1347.)

3 Saaremaa, lk. 612 jj.

4 st. Rammul, Saaremaa terivõheline kirjeldus, lk. 20.

mis muhuland nehtelise vähe tegelond
põllutöoga, mis A. W. Hupel kirjeldab Aluku-
maad kui väikese, loolikalt kividest puhtas-
koristatud põllulappidega, rannäärste heina-
maade jähhalisalude ja õunapuudeadega maa-
kohta.⁵

Olulist leivalisa on siinsele rahvale ala-
ti andnud meri. Isegi minimaal polnud üht-
egi küla, kes kalapüügist osa ei võetud.⁶ Siin-
sed räägitud olid kalarohked; alles tammii-
chitamini 1896. a ja Raugi all⁷ merepõh-
ja õõnestamine vähendanud tunduvalt kala-
de arvu varemalt väga populaarsis püügi-ko-
has⁸ väikeses väinas.

Kuulus oli muhulaste noodavägi, kuhu küm-
lond kalurid Ida - elukust: Raugi külast
kuusi Suurelasuni. Ka Vahtraste, Tüsenurme,
Külaseema, Päälda, Mäla ja Pädaste mehi
oli noodaväes. Püügikohad kuulusid Päden-
ta ja Keiraste mõisnikele, separent tuli ta-
lupoegadelt neile kümneid saajist.⁹ Suure

5 A. W. Hupel, Topographische Nachrichten von Lief-
und Esthland, Bd. I., Riga 1774, le. 313.

6 M. Keir, Suulise traditsiooni kogumist, le. 37

7 Samas, le. 36^a.

8 A. W. Hupel, Topographische Nachrichten, I, le. 404.

9 Samas, Bd. II., Riga 1774, le. 36.

osa püütud kaladest saatsid muhulased
soolatuna (räim, turm)¹⁰, cuivatatuna (ahven) ja
värskena (räim, koger)¹¹ kas Kuressaarde, Pärnu-
se või Tallinnasse¹² müügil.

Muhu talusegadil oli ka rida kõr-
valteeristuse võimalusi. Nii käis ülevõit Sa-
remaalt maadile üle Muhu. Suvel oli lii-
hnu te virtust üle suure väina Suhum (= 3 mi-
li), talvel mindi aga mööda jääd. Suvel
teenindand ülevõitjaid suuremad paadid, mille
de omavikud, Muhu-Suureväina mõisnikud,
aastas umbes 300-500 rbl. teenisid. Laevade juh-
timisel läbi Suure väina kantati muhulas-
test lootude abi. Tamm ija laeva pealt oli
5 rbl.

Muhust reeti ka kine Pärnuisse ja teistesse
sadamalinnadesse.¹³

Muhu kanged naised said nii mõnegi kopika
kõpinkute ja nakkade kudumist¹⁴ meestele tegi
au spa¹⁵ ja paadimeistri amet.¹⁶

10 M. Kuiv, Suulise traditsiooni kogumist, lk. 62.

11 A. W. Hupel, Topographische Nachrichten, Bd. I., lk. 405.

12 W. Kaxe, Kreesbarrucke ghuueuue, lk. 63.

13 A. W. Hupel, Topographische Nachrichten, Bd. I., lk. 312j.

14 W. Kaxe, Kreesbarrucke ghuueuue, lk. 62.

15 M. Kuiv, Suulise traditsiooni kogumist, lk. 37.

16 A. W. Hupel, Topographische Nachrichten, Bd. I., lk. 313.

Hilisemal ajal teeldi ka salakaupa-
de meega. Tähtsaimas salakaubaus
oli Klaipedast sisenetav nina. Tein põhi-
line salakauba artikkel, mida toodi Stokhol-
mit, Turust, Haagõst, oli sool. Kõrge mu-
ren soolaga kauplemise aeg oli Krimmi sõ-
ja aastail, sest nõi valitus eiti suur soo-
lapuudus.¹⁷ Sõles soolaga toodud ka suha-
rut, teed, kohvi jms. Salakaubitsenimisga
tegelis põhiliselt Põhja-Eluhu elanikkond.

Kuusa müna palju liikus, nõi jõudud ka
palju ja mitte ainult raha veid ka vilja
est. Su põhjustas erilist mitmekust rahva
hulgas. Kõrtridest Eluhus puudust ei tun-
tud, üksnes kõllas oli 4 kõrti.

Salakaubavedamise kõrwel pidid talupo-
jad täitma nõiisa noorikohustust.¹⁸ Käidi tege-
mas vilja-, puu-, kala-, roosoori. Siemaanoorid olid
võla tasumises (vili Hiiumaale v. Ungeri-Stein-
bergile). Välisooridest olid tähtsamad kala-
ja viljanoorid Paistu, Rühja, Pärnu, Viljandi,
di, tlistuse ja mujale.¹⁹ Eiti nõudis nõiis
puude vedamist, sest Eluhuma on jü netravane.

17 M. Kuiv, Suulise traditsiooni kogumist, lk. 33^a.

18 H. Ligi, Talupoegade noormised õestis 13. sajaa-
dist 19. sajandi alguseni, Tallinn 1968, lk. 195.

19 M. Kuiv, Suulise traditsiooni kogumist, lk. 27.

A. W. Hupeli järgi olla mõias kaarma
essaraagude eest arvestatud üks teopäev, koo-
na küttepuid eest koguni kümme teopäeva.²⁰

Viiste arv kamas 1820. - 1825. a., mil Suu-
humaa arus Saaremaa ja Pärnuse nival
kaubatul.²¹

Rahvusele saare põhilainekond oli
estlased, kes suhteliselt isolehtuse tõttu mao-
dustand suurepärase etnilise grupi, kellele
juures võib kõigjal täheldada Hiiumaa ja
Saaremaa mõjude kõrval²² eht-mehelikkus ko-
loriiti.

Siõni autor saagu C. Rummum arvab luo-
hu elanike hulka ka väinsearvulise rostri
anustuse.²³ C. Rummum'i arvates oli Rostri-
re küla ja ka Koguva vabaküla rostolaste

elupaigad. Esimene olla anustatud rosti-
lastega, kes Hiiumaalt sinna naasend, peale
suurt näjahäda 17saj. lõpul. Oletusele, et

Koguva küla on samuti rostri anustusega,
aitawat lõeväärnust lisada Koguva va-
bat alusega staatus. Küla nimetus ise tu-

²⁰ A. W. Hupel, Topographische Nachrichten, Bd. I., lk. 313jj.

²¹ H. Kaxk, Kruemaruksse ghunemus, lk. 64.

²² A. W. Hupel, Topographische Nachrichten, Bd. I., lk. 406.

²³ C. Rummum, Eihofolae oder die Schweder an den
Küsten Estlands und auf Reino, I. Theil,
Reval 1855, lk. 66jj.

lvat rootsikellaat rōnast, kogg' (laav, noze).²⁴

Süski rōib enenini nõustuda E. Blumfeldti arvamusega, et Rootineres eestistunid niimased rootslased juba kerkaja lõpuas.

Koguva küla ninu, sama murija arvatis, tulevat mõnest vana-esti inkunimest.²⁵

E. Blumfeldti seisukoht on arvestatavam, kuna ta toetub vakuraamatute ja läänikirjade materjalidele, samal ajal kui C. Runnuru püüdis otsuste tegemisel vaid kohanimede lingvistilise analüüsi ja jutustava traditsiooniga. Nüümat ei või võtta alati absoluutse tõena.

Sü näites liigub rahvausus jutt, et Koguva mehed olla oma-prüuse kiija sõlvi saanud, et uus rahva Koguva mus Rooti kuningaga Maasilinnast saagist vabastas.

Tõelikult anti läänikirj sünselle talupojale Haamerile (e. Atas Muulile või Schmuulile)²⁶ ordumeistri päästuse eest uppumissurmast.²⁷

Koguva talupoegadele antud läänikirj²⁸ on suhteliselt vähe teatud ning separent toome ta oma töös ära:

²⁴ C. Runnuru, *Echofolae odu die Schweden*, la. 118.

²⁵ E. Blumfeldt, *Rootinest arustust Saaremaal. „Hjalroline Hjaniri“*, 1936, N° 3/4, la. 153.

²⁶ M. Kuir, *Suulise traditsiooni kogumist*, la. 5.

²⁷ Saaremaa, la. 643.

²⁸ Vabaduskiri on publitseritud E. Tarneli poolt. E. Tarnel, *Koguva vabaduskiri. „Kul ja Kirjandus“*, 1972, N° 2, la. 109-112.

" Meie, Walter von Plattenberg, Sassa ordu
meister Liivimaal, kuulutame, tunnistame ja
tõendame sellega, ning selles avalikus, pitseri-
ga varustatud kirjaga igamehele, et meie oma
aurväärsete kaaskännine nõusolekul ja voli-
tusel oleme andnud, sõdanud ja läänista-
nud, nagu me selle kirja jõul anname, soo-
dame ja läänistame Harnenile, vanemale, ja kõi-
gile tema õigetele tõelistele pärijatele pooled-
matatult aita maad Väikeses väinas ääres, nagu me oma
püüdis ja rajadis on ning [nude ta] meil on vallanud
ja kaitanud. Nii sõdame ja läänistame me sel-
temale ja tema pärijatele heinamaa, nimetatud Hei-
nasaar, ühel laulil Väikeses väinas suurusega kolm
vankra kilvi ja millele tema laantunud on, ja mille
üle Väikeses heinamaas lühikeses igamehe kama-
de ja hüvedega, nagu need on nimetatud või või-
vad nimetatud saada, nagu karitud ja sööti põl-
dudist, niitudist, arudist, kaja maadest, heina-
maadest, meekorjamaadest, meripundest, järve-
dest, sjadest, oitust, jõgedest, nõsamaadest, eli-
maadest, kalapiiugisõhtadest, loamupiigisõhta-
dest ja kõrgest, millele nimetatud kaaskennid
ja tema pärijatel võib õigus olla, mitte mi-
dagi välja jätmata, rahalt ja rahuli-
kult saada, vallata ja pidada. Siimi-
selle sahega, et tema peab llaanlinna amet-
konna foogtile või haldurile iga aasta teema

üle koolituse ning audma kuus marka rahas. Peale selle peab ta olema kohustatud pidama üht head sõjaraatrit härra foogtile teele välja läikida, kui tarvis tuleb. Punnistusess mingi töö kinnitamis-
 kas oleme meie, eespool nimetatud meister Wolter, oma pitsri tõendavalt selle kirja alla rippanud. Mis antud ja kirjutatud Wolmaris laupäeval pärast teist paastupühapäeva [2. III] tuhande nüksaja kolmekümne teisel aastal."

Liivimaa Vene keisririiga ühendamise järel säilitasid koguva talupojad, sehmum-
 lid, oma vabaduse, mille sest nad aga pos-
 ti vedama pidid.²⁹ Siisid vabatalupojad säilitasid teatud patriarhaalse laadi, kiindu-
 nuse luteri usu, mille tulemusena Mõhuti haa-
 raand univahetusliikumise Koguvale mõju ei avaldanud.

1845-1846. a. Liivimaad haaranud usu-
 vahetus st. ülemine vene-õigeusu, pui-
 dutas seega ka Mõhuti kihelkonda. Kuua
 sinne elanikkond unenajade suhtes üldiselt
 ükskõikne oli,³⁰ mis oli univahetus-ellõi-
 ge rahva rannet majanduslikust olukorrest
 tingitud. Eelilist sodustavat mõju avaldas
 1844-1845. a. viljakaaldus.³¹

29 M. Kuir, Suulise traditsiooni kogumised, la. 6^a.

30 Saamas, la. 33.

31 K. Kruus, Lõuna-õisti talurahva kreeka (venel) õige-
 usu nirdumise algusest 1845. a. d. 9. v. Jannan,
 Vene-õigeusu tulekut Lõuna-õestis 1845-1846,
 Tartu 1927, la. IX.

1846.a. jõudnud kuuldused, et univahetus piir-
tab pearahast ning kaotab mõisale tehtavad kor-
mised, ca Saaremaal.³²

11. juunil peale univahetus saartel oluliselt in-
tensivistus ning sama maksimumi saavutas lii-
kennine Muhu kihelkonnas augustis. H. Kruusi
jargi lärs vene-õigusega juulis 439, augustis
483, septembri algul 219 mehulst.³³ Kõrge kõnis
nende arv 1141-ni, moodustades 29% kihelkonna
talurahva arvu (1846.a. andmed).

Õiguskäide arv paisus nii mureks, et 1847.a.
avati Muhu - Riitsis apotli-õiguse kiria ja
1850.a. nel teinpi kiria - Hellamaal.³⁴

lildae sirdus "traari" umu 1846.-1848. 69,6%
Muhu elanikest. Tämsse mõisa taluisejadest muu-
tunid eranditult kõie õigusealistes; suhtelt
väike oli nende arv aga Kapi mõisas ning Mu-
hu kirikumõisas.

Univahetuse põhjiste väljarelytamineil ei saa-
nud otselt toetuda arhiivimaterjalidele, kuna
Muhu vene-õiguse koguduste arhiivid pole veel
uurijatele rättesaadavad. Otsuste tegemisel piir-

32 H. Kruus, Talurahva käirimine Lõuna- ja
xix sajandi 40-ndail aastail, Tartu
1930, lk. 280.

33 Samas, lk. 291.

34 Saaremaa, lk. 650.

dussau Marie Kuir märametega niist dokumenti-
dust.³⁵ Märkmite aluseks oli 1878.a.³⁶ koostatud
Muhu-Riini apotliini õiguse koguduse kirikukroonika.

Kohalike põhjustena on sin märgitud:³⁷

- 1) lootus pääseda univahetuse kaudu abitont,
- 2) vabadiie soor kergemini saada lisavilja
nälgihäda üleelanis.

Kõige vaesumad artunid ei erimeetena vae-õigus-
ku, sest kes paremal järjel olid, ei jilgand
kohe nõimekele, kes univahetuse vastu olid, vas-
tu hakata.³⁸

Lükemist piidroid takistada ka pastor
A. Schuidt³⁹ ja köster Freundlich. Viimane
levitas ellukel ja isegi Kiu-niig Saaremaal
univahetusevastaseid laulusi. Vaatamata ot-
suse vägivallale ja nõimevalitsejate veitami-
sle Kuresaarde sõituse loa andmisel artus uude
amu juba esimesel aastal üle 2000 inimes. Ei-
mex univahetajana meigitakse kroonikas Mats
Päxküla nime.⁴⁰

Liivaatliini pildi lükemise ulatusest aga
annavad alljärgnevad tabelid:

35 M. Kuir, Suulise traditsiooni kogumist, lk. 28-33.

36 Samas, lk. 30.

37 Samas, lk. 28.^a

38 Samas, lk. 33.

39 Ka A. Schuidt levitas valva hulgas monistru-
kija pealirjaga „Täilita, mis sul on,” M. Kuir,
Suulise traditsiooni kogumist, lk. 29.

40 Samas, lk. 30.

Uue-õigustuliste arv Mõhus⁴¹

Õigustulini 1848			Rahva arv 1850			Õigustuliste %		
mehi	naini	kokku	mehi	naini	kokku	mehi	naini	kokku
1300	1456	2756	1870	2089	3959	69,5	70,0	69,6

Mõhus oli unvabetajate protsent suurim noogu Saaremaa kohta. Tõenäoliselt ei ulatunud uue-õigustuliste sündujate arv üle 30%.

Mõisate kaupade tootmine olis ülevaade unvabetsusest Mõhus taoline⁴².

mõis	õigustulini 1848	rahva arv 1850	õigustuliste %
Hellamaa	211	267	79,0
Kautri	226	275	82,2
Kapi	32	192	16,7
Kimulaid	32	38	81,6
Kogura	—	94	—
Kuivaste	295	330	92,4
Mõhu uram.	29	149	19,5
Mõhu-Suuremõis	560	968	60,1
Nurme	285	474	67,9
Pädaste	103	180	56,7
Põusse	733	682	100,0
Nõlla	250	310	80,6

Kokku : 2756 3959

⁴¹ H. Kruus, Talurahva eärikuue, lk. 344.

⁴² Lamas, lk. 395.

usuvahetus sotsiaalse eripärguse kohta täpsemad andmed puuduvad, samuti pole suulisel traditsioonil märke selle kohta, et mõisa ja nida vahelised ebarahuldus oleks olnud. Viimane rõõmus liikumisele moodustavalt mõjuda.

Sildel leidis rantiõue, kus talupoegade dokumendid raskem kui kroonumõrdatu oli, tekitab Mures vähe. Suolemas mõrsatelügis oli usuvahetuse eripärgus iihelaadse.⁴³ Võime öelda, et ka Mures areas usuvahetus elavõige puhtsotsiaalse liikumiseks, millele aitab kaasa teatud määratelanikke haaranud manipulatsioon.⁴⁴

Nagu mainitud, kuuluvad enamik Mures mõrsad kroonule, vaid 2-3 olid pidevalt erakätes.

Mures mõrsate ajalugu võiks jälgida sildjastus juba alates 15. sajandist, kuid antud teos piirdume ajaliselt vaid 18. sajandi teise ja 19. sajandi esimese poolega, st. hingluseenduste läbiviimise ajajärguga.

Huviar on märkida, et kui 18. saj. lühema mõrsad olid veel mitmete aadlipreendade käes, siis 19. saj. kampaigas toi-

⁴³ H. Kraus, Talurahva närimine, lk. 396.

⁴⁴ Sama, lk. 45.

niigi tsentralisatsioonis ja algapinnu läänid
nad sõia rea Bushördenite peresona kätte
reabile või said selle koguosa Muku. dūas-
tia pärusosaas.

Kuua mõrsad olid pikemat aega ühe per-
konna käes, ning astusid väga lähemale, mis
võisid Muku mõrsad niivõrd tihedasti liituda,
et muutusid praeguseks üheks mõrsaks.⁴⁵ Koos
sellega kannas nende majanduslik erikaal.

Väiters ühendati 31. aug. 1842. a. Kapi mõis
Kiini mõisaga (valdunid taas 1871. a.)⁴⁶ Sama
saatus tabas ka Ranna mõrsat, mis 1782. a.
hügeliseis nel fegureis, hilisemal juba
puudus, kuua ta Kasti mõisaga ühendati.⁴⁷
Nildse olid Muku kihelkonnas järgnevad mõrsad:

(anname entiko -, vene-⁴⁸ ja saksakeelne nimed)⁴⁹

- 1) Hellamaa (Hillama, Heilama); 2) Kasti (gan-
zenhof, Танунофz); 3) Kapi (Kappimoi, Kappu-
muisz); 4) Kiini = Kiini (Grabenhof, Грабтеннофz);
- 5) Kuivaste (Kuivast, Куйвастz); 6) Muku - Suu-
renõisa (Muku - grosehof o. Mook grosehof, Mook-
-Troosenhofz); 7) Muku kirikumõis (Moku Pato-
nat, Mookz); 8) Nurme (Nurms, Нурмz);
- 9) Pädaste = Norra⁵⁰ (Paddent, Педдентz); 10) Ranna

45 S. Vahtra, Hingelsendused Eestimaa kubermangus, lk. 139.

46 F. 1865, nim. 4 (A3), 1-ü. 337:3.

47 Samas, 1-ü. 334:10.

48 B. K. Foreus "Hobuü enuok miteniü Mopmangsuü
kyberniü" järgi.

49 Richter, Leständisches Adressbuch järgi.

50 A. W. Hupel, Topographische Nachrichten, Bd. 7., lk. 405.
J. v. Sivers, Das Buch der Güter, lk. 138.

(Rannamõis, Pannamõis); 11) Taune (Taunel, Trauzau); 12) Võlla (Magnusdahl, Marrygaub uuu Beema).

Niie lisandunud nel eravaldusea⁵¹ kessulaid (Schildau, Uunibgay) ja Kogova vabatalupsega-
de küla (Kogova, Koroba).

Aastal 1782. oli eluhu kihelkonnas ainult üks eramõis - otlo von Andersonile kuuluv Pädarte. Teised mõisad kuulusid riigile kas reduktsioonist või Põhjasõja järgset perioodist alates. Nii Erimete hülga kuuluvad Kaatri (antati 16. saj. Peteri gaari post), Muius-Suuremõisa, Taune, Võlla⁵²; teiste kilda võib nimetada Hellamaa ja Kurme mõisat.

18-19. saj. rahetunel domeniiti Kuuva⁵³ ja Võlla (1794)⁵⁴ mõisad ja rüütelkond oli eluhu kihelkonnas

- kolm (3) eramõisat
- üks (1) kirikumõis
- seitse (7) kroonumõisat

51 Lemelani saar (1 1/2 adramaad) kuulus kuni 1807a. Võlla mõisa alla. Müüdi rüütel v. Helwigi post Woldeharo. Postolukorrald (H. Hagelmeier, Exalt Fortsetzung, lk. 187.)

52 Saaremaa, lk. 653 jj.

53 F. v. Buchörden, Zweite Fortsetzung, lk. 185.
Süa on mainitud ka, et riigi kassa dekreedide seadla asti välja 1797-a., pärineb kindluse 1. aprillist 1800. a.

54 Saaremaa, lk. 653.

Eravõrste valdused olid muutunud aegade jooksul järjekindlalt:

Päidanti 1782⁵⁵ - 2 1/2 adramaad⁵⁶

1842⁵⁷ - 4 1/2

1859⁵⁸ - 4 1/2

Kuivanti 1782 - 10 1/2

1842 - 9 7/8

1859 - 9 7/8

Nõlla 1782 - 12 1/2

1842 - 12 5/12

1859 - 12 5/12 adramaad

Kokku seega 1782. a. 26 3/4 adramaad 1842. a. - st.⁵⁹

Eravaldustele lisandunud nel kermalaid (1 1/24

adramaad) ja Kozuva vabaküla (1 1/32 adramaad)

Eravates muhu kihelkonnas üldse 29 1/8 adra-

maad s.o. 12,9% maadest.

Kuivanti on jälgida ka mõisate valda-
jate vaheldumist. Andmeid selle kohta sai

ellaõrge hüjelseduit ja sejääl J. v. Siversi

raamatist⁶⁰. Teine andmeid tabelina (tabel n. 1)

andmeid 1782. a. kohta saadud Dupelilt:

55 H. W. Dupel, Topographische Nachrichten, Bd. II,

la. 404.

56 On kantatud Saaremaa adramaad, kui 1777 a.

võrdus 3 Riia adramaaga; 1842. a. vastas ühele

Saaremaa adramaale 2 1/2 Riia adramaad.

57 Andmeid 1842. a. kohta saadud H. v. Kapl-

meisterilt. H. v. Kapmeister, Erste Fortsetzung, la. 135.

58 Andmeid 1859 a. kohta saadud J. v. Siversilt.

J. v. Sivers, Das Buch der Güter la. 136.

59 H. W. Dupel, Topographische Nachrichten, Bd. II, la. 403.

60 J. v. Sivers, Das Buch der Güter, a. 136 j.

Muuhu mõivate omavannakood ja rentnikuud (1782 - 1858)

tabel nr. 1

ndis	1782. a.	1811. a.	1816. a.	1826. a.	1834. a.	1850. a.	1858. a.
Sellamaa	Reinhold v. Kaut	Peter v. Buchhörden	Carl v. Brüdenes	?	Otto v. Buchhörden	?	Carl v. Buchhörden
Kantoi	Casper Heerich v. Engelhardt	Carl Friedrick v. Buchhörden	Carl Friedrick v. Buchhörden	?	?	?	Carl v. Buchhörden
Kapi	Aasa Helena Freax	Otto Jacob Gustav v. Pulby	Adreas v. Apythe	Andreas v. Apythe	?	?	Carl v. Buchhörden
Kiani	Johanna Maria v. Berg	Helena v. Toll	Helena v. Toll	Helena v. Toll	?	?	Carl v. Buchhörden
Kuivaste	Aasa Johanna v. Dittmar	Peter v. Buchhörden	Peter v. Buchhörden	Peter v. Buchhörden	Peter v. Buchhörden	Arthur v. Buchhörden	Arthur v. Buchhörden
Muhu-Suurm.	Jacob Wilhelm Röneltz	Carl Friedrick v. Buchhörden	Carl v. Brüdenes	?	?	?	Heidel
Muhu-vam.	Flain telluana	Carl Fromhold Plöcker	Carl Fromhold Plöcker	A. v. Schmidt	A. o. Schmidt	A. v. Schmidt	A. o. Schmidt
Murme	Mathias v. Buchhörden	Alexander v. Buchhörden	Alexander v. Buchhörden	?	?	!	Benon Hoff
Pädaste	Otto v. Adreas	Alexander v. Buchhörden	Alexander v. Buchhörden	Alexander v. Buchhörden	Alexander v. Buchhörden	Alexander v. Buchhörden	Alexander v. Buchhörden
Ranna	Mathias v. Buchhörden	—	—	—	—	—	—
Tamsel	Gustav Hermann v. Heller	Carl v. Heller	Carl Gustav Ströhm	?	?	?	Arthur v. Buchhörden
Nõlla	Helena Mueloth v. Buchhörden	Mathias v. Buchhörden	Mathias v. Buchhörden	Mathias v. Buchhörden	Mathias v. Buchhörden	Carl v. Buchhörden	Carl v. Buchhörden
Kemulaid	Helena Mueloth v. Buchhörden	Friedrich Jacob v. Helwig	Friedrich Jacob v. Helwig	Friedrich v. Pötklers	Waldemar v. Pötklers	Waldemar v. Pötklers	Waldemar v. Pötklers

Näeme, et 19. saj.ampaigas oli 8 mõisat
Muhunaa 11-st mõisast Buxhövedeite nyrõ-
sa väes.

Kes olid nii Buxhövedeid?

Selle nyrõosa erinused esindajad (v. Buxshövede-
nid) tulid Baltikummi koos piiskopi Albertiga. Hi-
lismal ajal hargnes kaks pealiini: Tartumaa
Buxhövedeid ning Saaremaa Buxhövedeid (bu-
xshövedeid). Nümmaste hulgas pärinevad ka
Muhu Buxhövedeid, kes 1732. a. said enda
kätte reudile Muhu-Suuremõisa kõrvalmõis-
sa Võlla. Esimesel Muhu Buxhövedelisel
oli Otto Friedrich (1703-1754).⁶¹

Lisana on töös ära loodud siinse bux-
hövedeite nyrõu⁶² ning detailsemat kuu-
raste ja Võlla mõisadomanike nyrõustlõu, et
nõmmased on kõige tihedamini olaud so-
tud Muhu kihelkonnaga. (Vaata Lisa
n. 1, 2, 3.)

Koloriitsemad nyrõid neist olevad:

Friedrich Wilhelm von Buxhövede (1750-1811),
kes 1803-1807. a. oli Eesti- ja Liivimaa kindralauker-
ker, 1808. a. Rootsi-vastase väe juht⁶³, mitme riigi (Prui-
si, Poola, Venel) kõrgete ordeite kavaler, Malta

⁶¹ F. v. Buxhövede, Zweite Fortsetzung, l. 153.

⁶² Genealogische Handbücher, l. 54-98.

⁶³ F. v. Buxhövede, Zweite Fortsetzung, l. 153.

Ordu kontuur, kõigi Neue ordude riitel. Friedrich Wilhelm abiellus Katarina II ja nüst Orlovi tütre Natalia Aleksejevaga.⁶⁴

Tema naine Mathias pojapoeg Reinhold v. Buxhördens tapeti Puatiori känd.

Võlla rydusliini alusepanija Otto v. Buxhördeni pojapoja Carlos tütar Sophia (sünd. 1883. a., naine ?) tegi kiiri õuedaamise saasa Niislai II nimega teesana Siberis.⁶⁵

Sama erisa isa pojaest Guido Alphas (1835-1910) oli aktiivne Puna Risti tegelane ning isa pojaestest kemparaal maalikuustia.

Tänu ülikooli kavandide nimetajadest võime Aukusaava saadet kohata:

1) Carlos v. Buxhördens (Võllaol)⁶⁷, kellest peale ülikooli lõpetasest aastal 1882. sai Senati Jädeparlamentu ametu.

2) ka Carlosi onu Albert v. Buxhördens⁶⁸ (1832-1879) õppis Tartus õigusteadust ning töötas seejärel mitmetel kontadel haldusnõustamis.

3) Kuvante mäisa Buxhördensit on Tartus karmust kogunud Peter v. Buxhördens⁶⁹ (1787-1841), kes oma elu nimeaad 25 aastat

Saaremaa maamarsalvis oli ning Tema pojapoeg

64 F. v. Buxhördens, Zmüte Fortsetzung, la. 62 j.

65 Genealogisches Handbicher, la. 79.

66 Samas, la. 78.

67 Hanselblatt, Album Academicum, la. 689.

68 Samas, la. 400.

69 Samas, la. 684.

Alexander (Axel) (1856-1919). Nüman oli peale üli-
kooli lõpetamist tiol hüniniisterina juunis, sai
sejärel 1905. a. nagu vauasagi Saaremaa maa-
manalis. Axel v. Buchhördew tapeti 1919. a.
16. nebruaril (Kui vastus) Saaremaa üliõpetuse kai-
gus.⁷⁰

Tartu ülikoolis sai meditsiinilise hariduse
na Alexander v. Schmidt⁷¹ - Mõne kirikuõpe-
taja Alexander v. Schmidt'i poeg.

Isa kaunis noor mees elu loolt inimeste
hingede eest, poegat sai aga peale välimaine li-
santundimise läbitõmiste (1867. a.) koonatud füsi-
loogia professor.

Kirikuõpetajat isa sa tuntud laimatt vaid se-
tõttu, et tema eestkõtt all kirikus populaar-
saks kirjamees 1803. a. Kuremaas sündinud Carl
Wilhelm Freundlich⁷² (almanus Renti)⁷³.

Eriti kuulsas sai endine kirjamees, pära-
ne kõrts (1822. a-st) ja Mõne koolmeister (1825. a-st)
oma unliku- ja teooria-vaatuste lauludega. B. Gil-
demanni lauluraamat. Lilled I - II (1852, 1866) sa
100 laulut 58 Freundlich'i oasad⁷⁴, siit euaaia al-

⁷⁰ Genealogische Handbücher, lu. 77.

⁷¹ Hamelblatt, Album academicum, lu. 691.

⁷² Eesti biograafiline leht, lu. 92 - 93.

⁷³ Eesti entsüklopeedia III kd, nr 342.

⁷⁴ Eesti Nõuogude entsüklopeedia, II kd, Tallinn 1970, lu. 81.

⁷⁵ M. Kuir, Suulise traditsiooni kogumised, lu. 17^a.

gyäraseid.

Vähemoriginaalid on C. W. Freundliche proosa-
teosed: 1) „Lüa sa Ellgdeburgi liana kirusast
ärakasennimist - luku-maa kuadi jälid - Yäua
ärakasest ja Rehepappist lageda“ (1 trüua Pärnus,
kordustüid 1843, 1848); 2) „Appolounis, Toruse ja
Sidsui uerugas“ (1846); 3) „Aalikuud ellu-luggud“
(1872).

Kõii need lood said oia haleda minu
tõttu laialt tuntus ja, saual ajal kuu ka-
neliunad raamatud. „Põllumehe ait“ (1849), „Põl-
leuus eka hea uõu põllo-um ärrakantamüst,
küändamüst, äistamüst“ (1864) vähempopulaarsed olid.

C. W. Freundliche oli ka „Perno Postimehe“ uur-
tiolone neij iluselt tema mõjul su mehulad
juba varaselt ajalehti lugema hakanud.⁷⁵

C. W. Freundliche su vallavõitajana aida-
and hügelõenduri läbi nia. Tä su täitand
mitmedai loeadid, millide ja ke älijääante
alluärutõlõisele analiunite jäyanni peatõne
pühendatuse.

75 M. Luir, Suulise traditsiooni kogumust, l. 36.

II peatükk

Hingeloenduste läbiviimine Muhu kihelkonnas

Hingeloenduste abil naami- ja neurutikohus-
like talupidajate arvu kindlaksmääramiseks tehti
Venemaal algust 1718. a. (26. nov. 1718. a. uueani
kohaselt).¹

10. det. 1781. a. uueaniga² laiendati revisjoni-
de läbiviimist ka imperiumi äärealadele, nende
hulgas ka Liivimaale.

Järgneva 76 aasta (1782.-1858.) jooksul viidi
Liivimaal läbi 8 revisjoni:

1. (IV) - 1782. a.; 2. (V) - 1795. a.; 3. (VI) - 1811. a.; 4. (VII) -
- 1816. a.; 5. (täiendusrevisjon) - 1826. a.; 6. (VIII) - 1834. a.;
7. (IX) - 1850. a.; 8. (X) - 1858. a.

Muhu kihelkonnas loendusmaterjalid on suu-
res enamuses säilinud, puuduvad vaid täie-
likult 1795. a. (V revisjon) andmed ning Hella-
maa, Kartni, Kiari (Riini) ning Muhu kirikuühi-
sa IX revisjoni materjalid.

Tõni, kodaslikul ajal lõuna- ja läänrevisjoni-
tööde nimemüja koostamisel on need ilalmaini.

1 B. M. Kadžan, Напогодное время России, л. 50.

2 S. Vahne, Hingeloendused Eestimaa kubermangus, л. 57.

tud mõisad küll nimestikku kaardid, kuid ilmselt on teinud ehitusega. Seda oletust kinnitab ka fakt, et H. Kruus oma doktori-
tiös, Talurahva käärmine Lõuna-Eestis 1840-ndal
aastail, mis valmis 1930. a. märtsis, et ilal-
nimetatud mõisate kohta peenduvad IX re-
visjoni andmed.³

Sega säilitataks ENSV RAKA-s Muhu
kehikonna kohta said SC leenduslehte, no.
48 säilitusühikut. See, et säilitusühikuid
sähem sa kui leandeid, rletub raldade
ühendamist tingitud mitme mõisa 1858. a.
revisjoni materjalide rade köitmisega. Vra-
sama perioodi hõngelseendid moodustavad
~~est~~ ja üs eraldi säilitusühiku.

Hõngelseadusmaterjalide ranteamisel töö
põhiallikasra tuleb selle ralkalügi usal-
duräärnus kindlaks teha. Hllinaõpetusli-
kust apestit lähtudes pinnamugi revisjoni-
de raura analüüsida ranteatud põhi-
materjali.

IV revisjoni (1782. a.)

Enneme hõngelseadus riidi Muhu kehikonna-
nas läbi 1782. a. 22. - 28. rultuarini. Suga

3 H. Kruus, Talurahva käärimine, lk. 395.

„ 22. veebruaril 1782. a. olea nüna, alla-
kirjutauu, diivimaa kindralkuubernangus, Saare-
maa kreisi, Muhu kihelaonnas asuva Katri-
mõisa reatnia major Casper Heinrich von En-
gelhardt Teava Keiserliku Majesteedi poolt 16. nov.
1781. a. välja antud ja kõigile teatavaks tege-
nises publikumitud manifesti põhjal, nõtuud
kohutuse, ülalmainitud Katri mõisas asunud
inimesed: mees- ja naissoost, väiksematist lastest kuni
raukadeuni, pärist alupoegadest ja selles nisisas am-
vatist vabadest inimentest, kantiolistestni, välja
arvamata rügi eraldi elavad Suur-Vene alamad,
heade nimele ja nümase kodumaa [märuinusega]
ja kui nad Suur-Venemaalt või teistest kohta-
dest tulnud on ja eud sira kiija on pannud,
ka sirs kui nad krosnumasse maasavad või
ei masha [teatavaks teha] ja sirda ülimaa
tõe järgi ja olava välimagi vajamiseta.

Peansi ma aja [leenduse] läbiviimisi-
sel kedagi välja jätma, või alls peale
kontrolli leitakse, et ma kedagi vajunud
olea, siis olea nüna se, kes ukasnis kind-
laas määratud trahvi arnutult [masha].

Casper Heinrich von Engelhardt
Major "

[pitsat]

Kogu ra ülaltsõudet kohustuselt osaliselt
selgus, kaati 1782. a. Liivimaa hingeloadeise
erinesalt senti⁸ ja Neumant⁹ kõigepealt aad-
likud ja saarlased ning vabad (Deutsche und
freie Leute).¹⁰ Neile järgnuid nimekanded kanti-
liste, mõisatunijate, vaimulike ning mõisapüra-
nas elavate talupoegade kohta. Viimased pandi
niija kas külade või talundite kaup, kus-
juures vabadikud märgiti eraldi. Loendi lõp-
pe lisati arvuks kokkuvõtte.

Ilvitav iv hingeloadeise puhul oli see, et
loendite tüteltehel kantati liukse kohelasa-
nas Saaremaa kreisi märgitsemisel terminit
„provinc“. Selles terminis taja peitub kunagi-
ni Saaremaa „isemõis“ n.o. alluues otseselt
Baltimaade ülemvalitruks teostavale kumam-
tuule, mis aastail 1740-1765 ams St. Peterhu-
ris.¹¹

v reisirajoi (1795. a.) matujalid liukse vi-
helasana kohta puuduvad.

vi hingerevirjoa (1841. a.)

18. mai 1841. a. uueari¹² kohaselt leedati 1841. a.

8 S. Valite, Hingeloadeised sestimaa uetermaagus, l. 69.

9 B. M. Kadizjan, Kõragnonacemine Põesum, l. 69.

10 sestimaa uetermaagus märgiti vabad ja saarlased
leedi lõpus ära. S. Valite, Hingeloadeised sestimaa
uetermaagus, l. 71.

11 Saaremaa, l. 318.

12 ТГСЗ, т. xxxi, n° 24635, l. 651-653.

dusandmeile kokkuvõtet.

1811.a. revisjoni materjali on keegi neutrelli-
nud, millest annavad tunnistust punase plüat-
siga tehtud märked. Neutrellijana näi olla
näoni vastloodud Politseiministriks ametnik.¹⁵

VII revisjon (1816.a.)

Kuigi sead revisjoni läbinäinises anti
30. augustil 1814.a.¹⁶ ja V. M. Kaduzan peab
revisjoni põhiaastat 1815.aastat,¹⁷ siidi Muku
nihilusmas nagu mujalgi kestis VIII revisjoni lä-
bi 1816.aastal. Täpselt 18. veebruarist (koosma-
nita) 12. juunini (Kapi nõi) 1816., seega revisjoni
põhinuus Mukuks kujunes märts.

1816.a. leadati si Muki kui ka nairi, saan-
di tunnus saade isinente puhul jälle ära ka ma-
de saade. Viimase põlvud mit aleti täpselt mär-
gitud, mit väga palju arvub ümardamisi, seda eri-
ti saade vabadisnainite puhul.¹⁸

VII revisjoni ajal kaati ka adlikud nime-
lõset leenduse ning jällegi lisatare lõppe kokku-
võte, kus siiniste saupa rahvastiku üldarv ära tunnus.

15 Politseiministriks loodi 1811.a. 5. Vaktre, Kaja-
leendusel kestimasa arhivaangus, le. 90.

16 II C 3, m. xxxii, N° 25712, le. 908.

17 B. M. Kaduzan, Kajoõnecenenne Põesse, le. 121.

18 5. Vaktre, Taluakoru vanusline koosseis, le. 259.

Revisjoni lehtedel on nüüd lisatud ka järelarvestused (Recapitulatsioonid), kus on ära toodud 1811. a. vaade ja täiendatudena märgitud ja selgitatud teadused arvestusest välja jäetud meeste arv. Viimase ruumikategooria oli kirjeldamata 1816. aastal kadunud ja kõik ruumid kuuluvad loendusse arvestamata nende vaast või kahelin defekte.

Revisjoni andmete õigsus on vastutavalt üldiselt üldiselt nõuadumata (pro reutak). Lehtedele tähtis aja kogu nõuadumata ümber või paar spetsiaalset kelles määratud inimesi. Seda tunnistab näevõtte riikliku loenduselehtedele.

1816. a. loendusmaterjalidele lisatud andmed ulatavad ajaliselt 1832. a-ni. See on tingitud sellest, et alates 1826. a. tuli liivimaal hakata politseinõuandele muutmise kohta rahva arvu andmeid saatma. Nende ümberarvestuslehtedele (Umschreibungsliste) märgiti kahe revisjoni vahel ära täinud ja juurde tulnud inimesed koos nime, vanuse ja saabuuse või lahkuva kohta märkimisega.

Ümberarvestuslehtede andmed kuuluvad samuti rang kontrolli alla. Nii pidi nende õig-

nut kinnitama mõisnii ja vallaohus, kuuju-
res andmeid neutrollis kihelkonnasoohtunii riiali-
kult.

Kokkuvõtvad andmeid ümberarvestuste koki-
ta on lisatud ~~no~~ Mulu kirknunnõia vii vob-
pini loeaditile. Ylusest on kogu kihelaonda
puudutar arvepidamii teostatud kihelkonnasoohtu enda pealt vöi rahematt teema kä-
ml.

1826. a. revisjon.

Eestimaa esmijul, kus j ümberarvestuslehti
täideti juba 1816. a. ja seda regulaarselt
ija 3aasta tagant, piüiti ka diivinniaal leen-
duste vahelugu vähendada. Siin tahiti ko-
guni ija 3aasta järel uus hügelseendus läbi
nüa. Esimese taoline, mis ka nümasesjái,
koruus 1826. a. Hiljem piirduti vuid ümber-
arvestuste teostamisega.

1826. a. revisjoni vöib sepiarant nõutada
täie õigunega vaid täieenduse revisjonis.

1826. a. koguti Mulu kihelaonnas leea-
dusmaterjalid kokku kahe ja poolt kuuaga: 14. maist

19 S. Vahku, Hoyaloleadused Eestimaa kubermangus,
la. 103.

Siine pool oli onnauodi panna, kuhu
kauli 1816. - 1826. a.

- 1) ära suruud,
- 2) neurutiis artud,
- 3) põgenemud,
- 4) kuuatigijad,
- 5) teistme kohtadim lainud
 - a) maavaldadime
 - b) linna oalaadidime

Summa summarum pro...

Kogu see arvestus käis ainult meeste kohta, sest
naisso suhtes täpselt arvestust poleud tarvis
pidada, kuna viimased ei kuulunud maa- ja
meestirohustate hulka.

Kõik suure kuuatigijad koostajad olid uuta-
rid, õigust kinnitavad aga alluvija asemel
kolme riidiga vallakohtunikud (3) ja vallavane-
mad (2). Andute usaldusväärset neutrollis
kohelsoonnaashtunni (B. Volken) ja kolme keslar-
põest kolme kohelsoonnaashtu kaarstujat.

Sega mõne öelda, et liinimaal oli valla-
ja kohelsoonnaashtul suurem osatõhtus kui
Sestimaal kubernaagu vastavil suavalitnsoor-
ganeil.

1826. a. keriisjemelehtedest võmie leida veel üht
kuvitavat nähtust. Nõnelt, kui Sestimaal ke-

beraunigus ernust uorda märgiti talupojad
leadeine puusunnandega alles 1850. a. (IX)
revisjoni ajal, mis Lühemaal (Lühemaal üldse)
nõrme talupojade puusunnandele uasta and
meid saada juba 1826. a. hingelendist.

VIII revisjon (1834. a.)

Statud hingelenduse läbimõnne laugs ajali-
selt Lühemaal uuhelsoonas 1834. a. märtsis, kuigi
juba 31. jaanuaril sootati ernust hingelendu-
did Lühemaal. Tõustat hõljem saadi selle
tioga valmis Lembiinul - alles 26. aprillis 1834.

Üldiselt müdi VIII revisjon läbi analoogset
1826. a. saaga, vaid aadline osas teinud väi-
ke muudatus. Muult kaeti seerid erandite
te osavikud jälle nõueliselt revisjonilehtedele.
1834. a. - us oli muutenud ka koolmeistrite sei-
sus: nad paigitati 1834. a. Lühemaal kroonu-
palati korralduse järgi maksuvabade inimeste seest
õkoosooniatalupojade (õkoosoonibauerid) kategoorias-
se.

Ka seerid esati leendite põhimatemaatilisele igi
2-3 aasta järel sootatud ümberarvestused ning
järelkanded (Nachtrag). Lühemaal sellisid järelkanded

20 S. Vakte, Hingelendused Lühemaal uuhelsoonas, lk. 116.
20. Kark, Труды комиссии по делу о евангелической бо-
дательнице при анализе петербургских сказок револю-
ционных XIX века. Мемуары о безземельных под-
данных помещиков крепостных крестьян, Пана
1970, lk. 330.

figurerib jällegi pärast 50-aastast vahetega
Saaremaa ümbrist ühta termini. proovide:

VIII hingelseaduse ajal namitati blanquette
(formulaare), mis olid nii reue- kui saasauel-
nd, täideti nad aja eranditult saasa keeles.

Loendites toodud andmete õigsust kindlita-
sid vallavõimused ja vallavahemad, nüüdse-
na andis allkirja mõisa-omanik või-ruutruut.

IX uuringu (1850.a.)

1850.a. hingelseaduse tüdi Mõisa kihelkonnas
lõpeti juunis-juulis. Esmusest jõuti selle
teoga valmis 25. juunil Mõisa - Suuremõis-
tas, viimase tehti rahva arv kindlaks Jä-
se mõisas (30. juulil 1850.a.).

Selle uuringu formulaarid olid juba reue-
keelsed ja täideti nad väga kalligraafilise
kõrgekvaliteediga nagu varemaltki saasa keeles.

1850.a. loendamine kaanti analoogselt 1826. ja
1834.a. hingelseadustega maam- ja reueühenduste-
nd valdi maamühendustest. Mõisnikke, mõisa-
teenijaid, vabu, saadari juis. enam ei märgi-
tud.

Seoses ümbervahetusega on plaanitud reuepä-
rased eemaldada, kuni viimane peamõisnikud on
endiselt reuepärised ja nad on kantud spet-
iaalsetele registritele (alates 1826.a.-st.).

1858. a. reisirajani andamete ärgsuse eest vastutata-
 sid elukus vallaasotusega koos sibi vallaasot.
 tu liime ja vallavaamaga.

Lõpetuseks toome ära võrdleva noondtabeli
 hõrgelendute läbinüümise aja kohta elukus kihel-
 noonas ja Zestimaa kubermangus.²⁵

Loenduse numbr	Hõrgelendite eritamise aeg	Loenduse põhikuu kestimaal	Loenduse põhikuu elukus	Loendute tabel aastaid
IV	märts-mai 1782.	aprill 1782.	februar 1782.	-
V	det. 1794. - okt. 1795.	apr. - mai 1795.	?	?
VI	juuli - det. 1811.	sept. - det. 1811.	sept. 1811	?
VII	nov. 1815. - aug. 1816.	veeb., juuli 1816	märts 1816	3 1/2
1826. a.			juuni 1826	10
VIII	nov. 1833. - mai 1834.	okobr., märts 1834	märts 1834	8
IX	apr. - nov 1850.	sept. - okt. 1850.	juuni, juuli 1850.	17
X	aug. 1857 - juuni 1858.	veebr., märts, aprill 1858.	oktoober 1857	7

25 andmed Zestimaa kubermangu kohta saadud
 S. Vahute dooktoriist, S. Vahute, Hõrgelendu-
 sed Zestimaa kubermangus, lk. 124.

III peatükk
Muhu kihelkonna rahvaarv
aastail 1782 - 1858

Hingelseaduste käigus registreeriti praantili-
selt kogu sellel laanud rahva põhiosa: aja
üksik talupidajad, naised ja vaimud, soo ja perekon-
nastiku, elukohta, tegevusalad jms. arvestata-
miseks.¹ Peale talupidajate, mannaohustusli-
ku seisuse, registreeriti ka ainult arvestuse
otstarbel osa mannaohustajate inimestest.² Nii
arvestati võrd, kord mitte aadlikke, vaimulike
ke, vabariiklasi, kantselid jms. Viimend
kann inimestekategoriat olid võrd teistest
lühemad.

Muu oma töös ei püüdu ainult talu-
rahva arvu kindlaks teha, vaid selle
kõrval püüame ära tuua, mis võrd kuu-
võrd allikmaterjalid lubavad, kogu Mu-
hu kihelkonna rahva arvu ja selle lü-
henise 1782. - 1858. a.

1 S. Vahtra, Hingelseadused Eesti maa kubermann-
gus, lk. 4.

2 S. Vahtra, Talurahva sotsiaalselt struktureeritud Eesti-
maa kubermannus feodalismi lõpuperioo-
dil (hingelseaduste andmetel). Teis. Teoretise-
ed, nr 258, 1970, lk. 185.

Kõlle ülesande täitmiseks pöörusime isikliku raamatustega.

Entes põhjustas lisateod mõisapüüde muutlikkus. Kõik tuli Ranna mõisa andmed liita Kaatri mõisa materjalidega, sest oli aset leidnud nende kahe mõisa ühendamine.

Sama ajal aga tuli Suuku - Suuremõisa 1782. a. rahvaarvust lahutada Kõrgiva vabaküla talupöögade arv, sest minimeerisid hilisemais hõngelseendis isikult.

1811. a. oli muutunud ka Võlla ja Kuivaste mõisate pürid Lehtmetsa ja Lalli küla mineku tõttu Kuivaste mõisa valdusteks Võlla mõisniku omaduseks.

Kõik need muutused toimusid ajavahemikus 1782 - 1811, seepärast onituspraktisemaas opereerida teis 1811. a. as välja kujunenud mõisate territooriumitena. See saame oli kasutada seepärast, et edaspidi püüdid mõisapüüdeid muutmata tulla.

Teisese raamatuse oli erinevate sõtsuaalsete kihtide arvu kindlastegemine.

Kui 1782. a. hõngelseadis oli fikseeritud talupöögade kõrval ka aadlikud, mõisateenijad, vabad ja pärisorid kantiõhised, mis järguiste aastate loendit me sellist põhjalikku informat-

siiani enam ei saa.

Nii on 1816. a. lauselt jäetud fü-
serimatu osa arvuümõisate keitriksse aga
ka sandari ja vabu inimesi. See teadents saab
järgmistel revisjoniaartatel demineerivaks.
Mõisate pärisomanikud on keitriksse kija
pandud 1834. a.-ni, järgnevatel hingeleadus-
te ajal loeudati ainult talupõegi.

Analooqe on oluud mõisateuujate
aru niellaastegemisel, set loeudurijad
poleud rötiaalse struktuuri nihtis eriti
nõudlikud³, kuna maasustamise seisusohalt
poleud sellel otset tähtsust.⁴ Klauert
see tõttu ougi algsett (IV, VI, VII revisjoni ajal)
mõisamaal elavad nõi sealt elatist
saavad talupõjad - mõisateuujad, kili-
semata loeudites (1826. a., 1834. a.) paljidel
juhtudel paigitatud kilade alla va-
kadeu- ja peppikontadele. Sel juhul
on need tiis samuti vaadelduud kui
tavalisi talupõegi.

Erisker seisund oli küll mõisa te-
uistuse olevatel kõrtsmeisl, metsavahti-

3 Sel põhjisel pole tiis ära loeudud ka
talurahva rötiaalset struktuuri, kuigi vasta-
vad andmed on demas autou kumustis. Ta-
lurahva arv ja selle dünaamika lühke kihel-
koonas (hingeleaduste andmeid) ühe peatise näl.

4 S. Vakte, Talurahva rötiaalset struktuuri, lk. 185.

del, heinamaaravahitudel (Heinapölväwächter) jms.
 Need talupojad, harilikult varemud mehed,⁵
 on hingelseadus kantud küllade alla oma
 perede juurde, aga tihti ka vabaduse kül-
 ka. Sepärast pole nlls teis need mõisa-
 teenijateks arvestatudai.

Selgselõeldut silmas pidades võrre
 oletada, et tegelik mõisateenijate arv oli
 tunduvalt suurem, kui loendite põhjal on
 võrreliki välja selgitada.

\bar{x} , \bar{x} reisirõu ajas Muhu kihelkonn-
 na hingelseadus mõisateenijate kategooria
 kas, kuid võib arvata, et ta tegeli-
 kult asendus mõisandite omaga.⁶

Arvuliselt oli mõisateenijaid: teenrid,
 koapoisid ja -tüdrukuid, kutsareid, kokki,
 kuppaid, tallipoisi, karjakuud, sauname-
 hi, väravavahid jms. Muhu kihelkonna mõ-
 satis 1782. a. 41 s.o. 1,56% rahva kogur-
 vust. 1816. a. 20 s.o. 0,60% rahvastikust,
 1826. a. 74 s.o. 2,04% rahvaarvust

(Vaata tabel nr. 1)

Näeme, et mõisateenijaid sooliselt 1782. a.
 oli 11 meest ja 30 naist. 1816. a. naiste

5 X. Mui, Согуаньнар модильноени
 креченен, л. 285.

6 S. Rahtu, Talurahva sotsiaalsed struktuur-
 rist, л. 205.

Mõnaturijate arv Muha
kirkkonnas (hingelenduste andmetel)

mõis	1782. a.	1816. a.	1826. a.
Hellamaa	2	-	-
Kautu	4	-	2
Kiini	1	-	3
Kapi	6	-	2
Kuivaste	1	7	33
Muhu kram.	3	-	3
Muhu - Suure- mõisa	8	-	-
Nurme	6	-	6
Pädaste	-	8	15
Tauste	4	-	8
Võlla	6	5	2

Kokku : 41 20 74

protsentaalselt Muha rahvastikut

1782. a. - 1,56%

1816. a. - 0,60%

1826. a. - 2,04%

ja naine neli mõrstatenijate seas oli 7:13.
sega vastavalt 65% mehi, 35% naine.

1826. a. mõrstatenijate hulgas 47 meest (63,5%)
ja 27 naist (36,5%).

Peresoonasid olid nad enamikus noo-
remad vallalised tööjõulised inimesed. Van-
mad mõrstatenijad viidi tagasi kas talu-
pude elamine või vabadiin kategooriasse,
sest mõrstatenija staatus polnud piisav.

Märkame, et mõrstatenijate protsent
rahva üldarvus oli üllatavalt väike, sa-
mal ajal kui Sestimaa kubermangus aast
1782. a. moodustasid 5,5% talurahvastikut.⁷

Järgmistel leenduvatel ajal mõrstatenijate osa-
tähtsus Sestimaal piiris ühe eluühikud-
konna suurt numbriga.⁸ See on ka
mõrstatenijate, kuna eluühikud mõisad ise
olid väikesed ning enamikul noorukid
kolme- nelja suurusel kätte, kus mõrstatenijaid
vajati vaid selles mõisas, kus nad tegelikult
elatisid.

1782. a. hingelenduvit saame mater-
jali ka mõisas tegutsenud kantioliste koh-
ta. (vaata tabel nr. 2.)

4 5. vahtu, Talurahva sotsiaalselt struktuur-
rid, lk. 201 jj.

8 1811. a. moodustas Sestimaal mõrstatenijate arv
612% talurahvastikut, 1816. a - 611%, 1834. a -
4,5%. Samas, lk. 202.

Käsitöölise arv Muhu kihelkonnas
1782.a. (higelsenduste andmeid)

mõis	vabad kãntöölised	pãrisorised kãntöölised
Hellamaa	11	—
Kaatri	—	—
Kapi	—	—
Kuusi	—	—
Kuivaste	—	—
Muhu-Suuremõisa	—	7
Muhu urum.	23	—
Murme	—	—
Pãdaste	—	—
Tõuse	—	—
Võlla	5	—
Kokku	39	7

Protsentuaalsed rahvastiku
 vabu kãntöölisi — 1,48%
 pãrisoriseid kãntöölisi — 0,26%

Selle inimetekatsooria võime me jaotada kaheks: 1) vabad (valdavalt osas saarlased), kantiolised 2) pärisruud kantiolised, mis rahvuselt olid entlased.

Esimesed loomineerisid arvuliselt, moodustades 84,8% kantioliste koguarvust. Vabad kantiolised ametilt olid kas kingsepad, rätsepad, kauprud vms. Entlastest kantiolised, pärisorjad, olid Mehu kihelkonnas seppadus.

Võib arvata, et hilisemate hingeloenduste materjalides olid vabad kantiolised kaantud mõisateenijate staatusse, mis nende puhul oli siis püür.⁹

Peale ülalmainitud inimeste gruppide, on hingeloenduse kirja pandud kuusi 1834. a-riika mõisnike (aadlike üldse) nimesid. (Vaata tabel nr. 3)

Nii elas 1782. a. 12. Mehumaa mõisas 39 aadlikku, neist 15 meest ja 24 naist. Aadliid moodustasid tollal 1,48% kihelkonna rahva arvust.

VIII hingeloenduse materjalides on fraasitud vaid 25 mõisniku nimeid (11 meest, 14 naist). Järelikult nende protsent Mehu rahvastikust küündis arvult 0,79-ri.

Aadlike absoluutarvu vähenemise üks põh-

⁹ X. Muru, Социально-экономическое развитие, л. 205.

Adlike 'arr Muku kihelkonnas
(hüüelenduste andmeil)

nõis	1782.a.	1816.a.	1826.a.	1834.a.
Hellamaa	3	—	—	—
Kaatri	2	—	—	—
Lapi	2	4	—	—
Küni	2	1	1	—
Luiivaste	1	8	10	9
Muku arm.	5	8	6	—
Muku-Sunnimäe	8	—	—	—
Kurme	6	—	—	—
Pädaste	—	3	3	5
Pänu	8	—	—	—
Nõlla	2	1	6	9
Kokku	39	25	26	23

Protsentuaalselt Muku rahvastikust:
 1782.a. 1,48% 1826.a. — 0,75%
 1816.a. — 0,79% 1834.a. — 0,65%

1 Koos vaimulikega

julistest oli see, et osa rentumise elas väljapool
kohelaonda - põhiliselt Turinaurus. Teine põh-
jus peitub mõisate koostamises v. Burchörde-
rite kätte, mille tulemusena mitme mõisa
rentnikud praatiliselt said paaris mõisa, st.
v. Burchördeite pärimõisatükkid.

Neid nähtusi silmas pidades, on mõrte-
tar, mis mõrmeie absoluutarri pidavalt ki-
helasasas vähenes: 39-kt 1782. a. 25-kt 1834. a.

Hiilimisel aastatel võeti andmeid mõrmeie
puudusad² hingeliseis¹, kuna tolleaegse reg-
lement enam ei näinud ette aadlike kirjapa-
nemist.

Näga näpilt on andmeid ka vabade
ja saskaste (Deutsche und freie Leute) kohta.
(Vaata tabel nr. 4). See rahvastiku kategooria
on välja toodud vaid 1782. a., mil te-
nase kuulus 1,22% kuhu kohelaonda
elanikest st. 31 inimest (13 meest ja 18 naist).

Kahjuks pole peale paari erandjuhu hõu-
gelseadeis konkreetsenalt fraasitud, kel-
lega neil tegemist on.

Vabade ja saskaste kategooria eansi-
teis tegelikult edasi¹⁰, kuigi kohelise mate-
revisjoni aastate materjalidest me me-
de ushta andmeid ei saa.

¹⁰ Vaata IV peatükk, lk. 98.

Sakslaste ja vabade inimeste arv
 Muhu kihelkonnas 1782.a.
 (hõigebenduste andmeid)

Hellamaa	-	1
Kautsi	-	2
Kapi	-	1
Kiiri	-	1
Kuivaste	-	0
Muhu aram.	-	4
Muhu-Suunmõisa	-	15
Murme	-	3
Pädaste	-	0
Ranna	-	4
Täuse	-	0
Võlla	-	0
<hr/>		
Kokku		31

Protsentuaalselt rahvastikust
 1782. a. 1,22%

elektrikaradomatuist sõnaalse struktuuri täpsustamiseks eriti palju lisandmeid ei saa, kuna peale talurahva kõigi teised sõnaalsed ühikud väga liikuvad olid.

Aastuismuud elu rahvastiku sõnaalset struktuuri ja väljendand seda graafiliselt (vaata graafii nr. 1), lähme niid eluinsena koguarvu kontrollitegemi junde.

Rahvastiku arvulist dünaamikat on jälgitud kahel agentil:

- 1) kogu rahva arvu dünaamika
- 2) talurahva (talunimesed, mõisatunijad, pärisõisid käntölisid) arvu dünaamika

Telline valdamine on tehtud kaalutlusel, et hingetendis füüeritid inimeste arv ei var ta täiel määrat tegekkusele, samal ajal kui vähelikvama ühi - talurahva - arvustõb enam-vähem kindel olla.

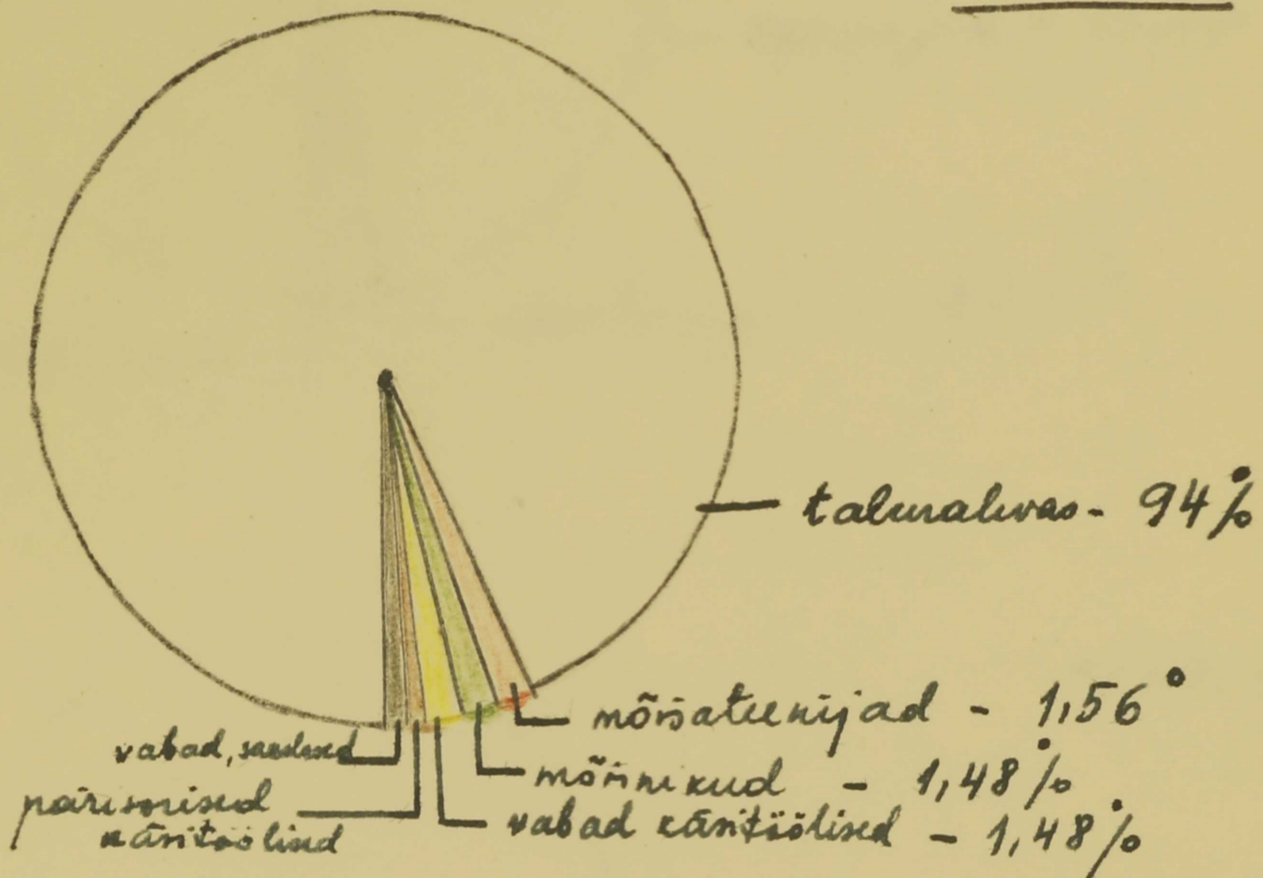
1782. a. elas elu ühelaorus 2620 inimest, neist talupoji 2513. Adramaade rivijouident teame, et 1756. a. oli elu 1843 talupoja¹¹, seega teimus 26 aasta jooksul jünduarr 370 talupoja näol, s.o. 52,95%.

¹¹ Saaremaa, l. 398

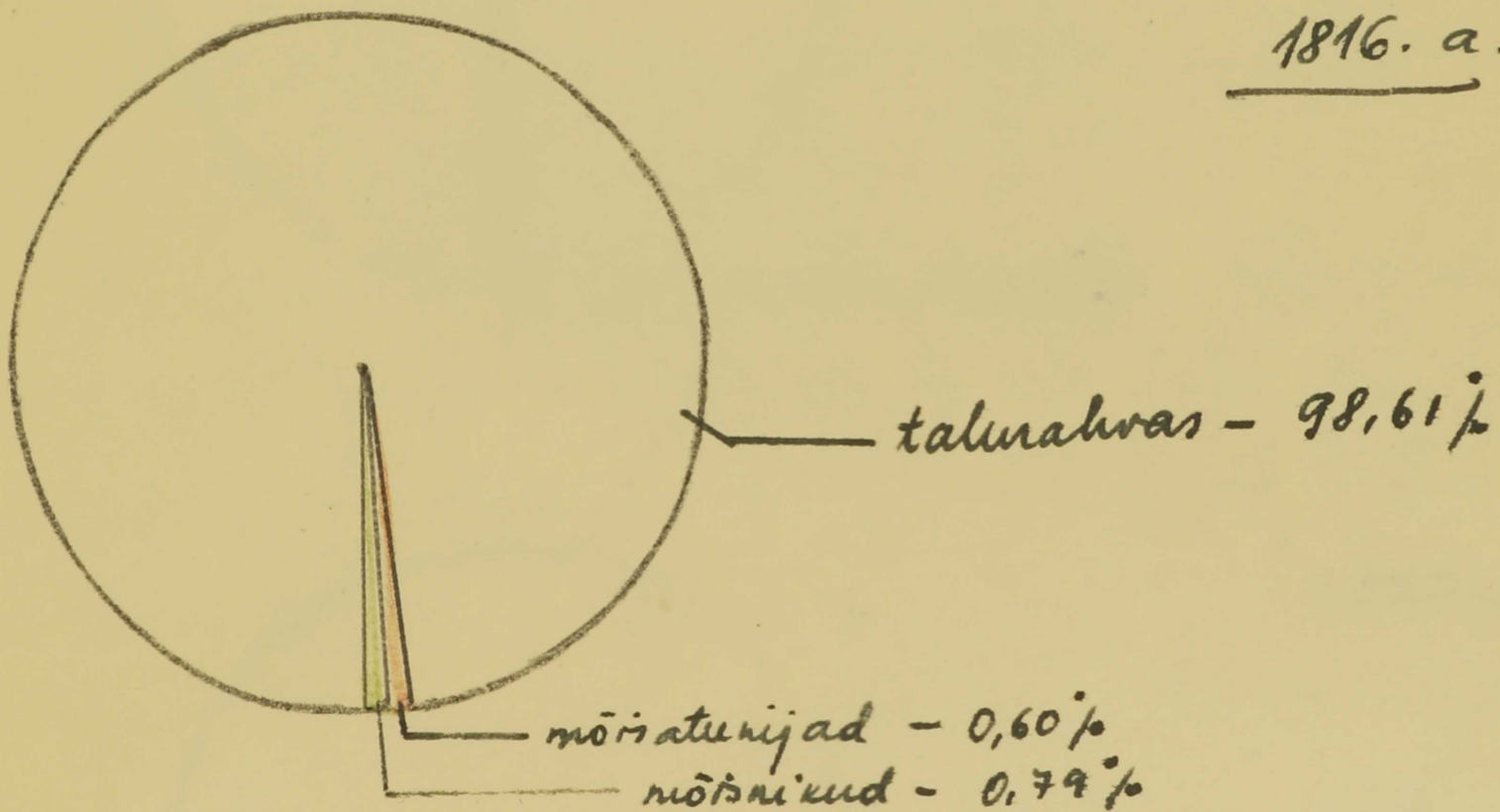
graafid nr. 1

Muhu kihelkonna rahvastiku
sotsiaalne struktuur (põraskad)
1782 - 1858. (hingelsenduste andmeil)

1782. a.

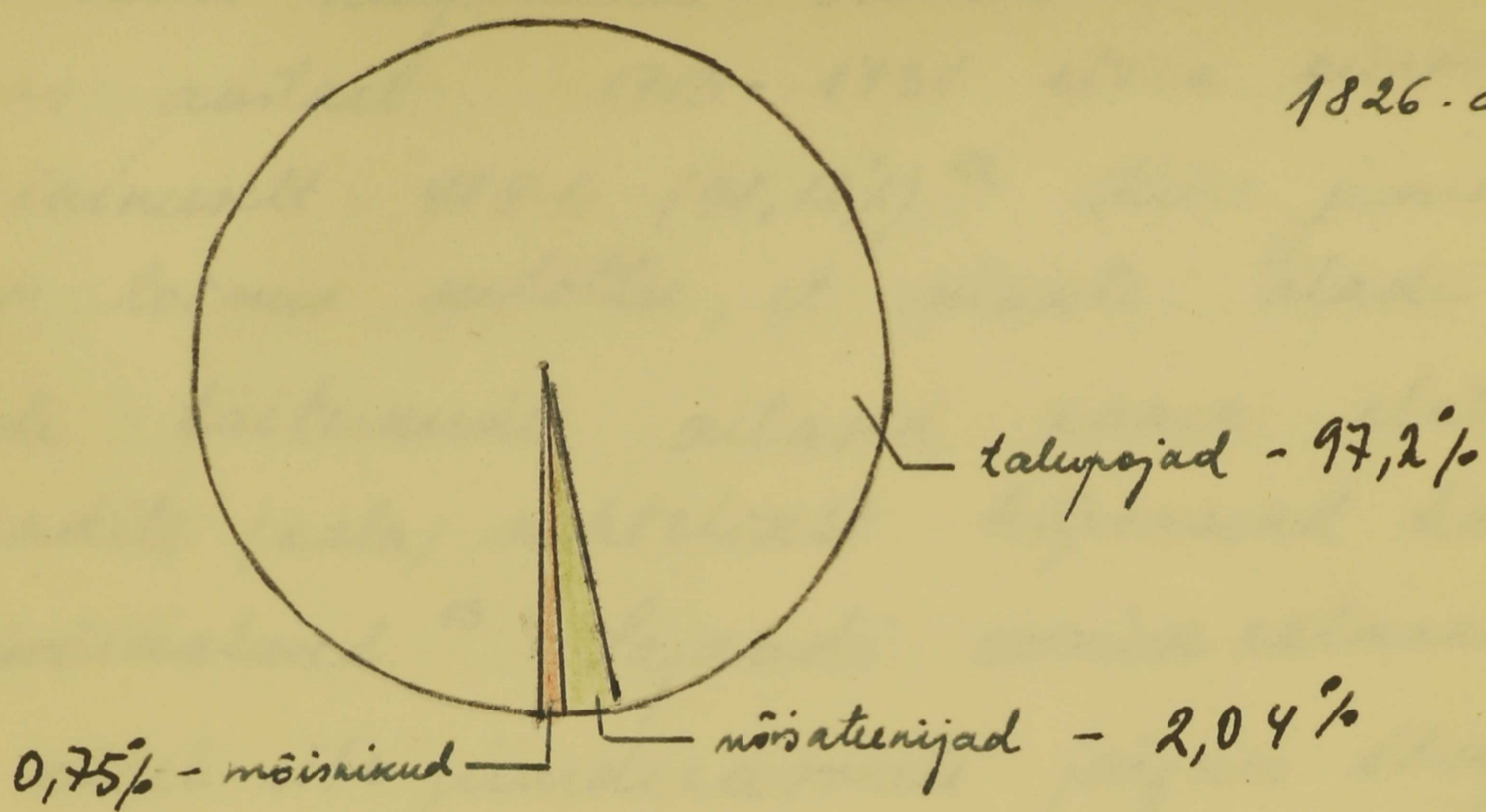

1816. a.

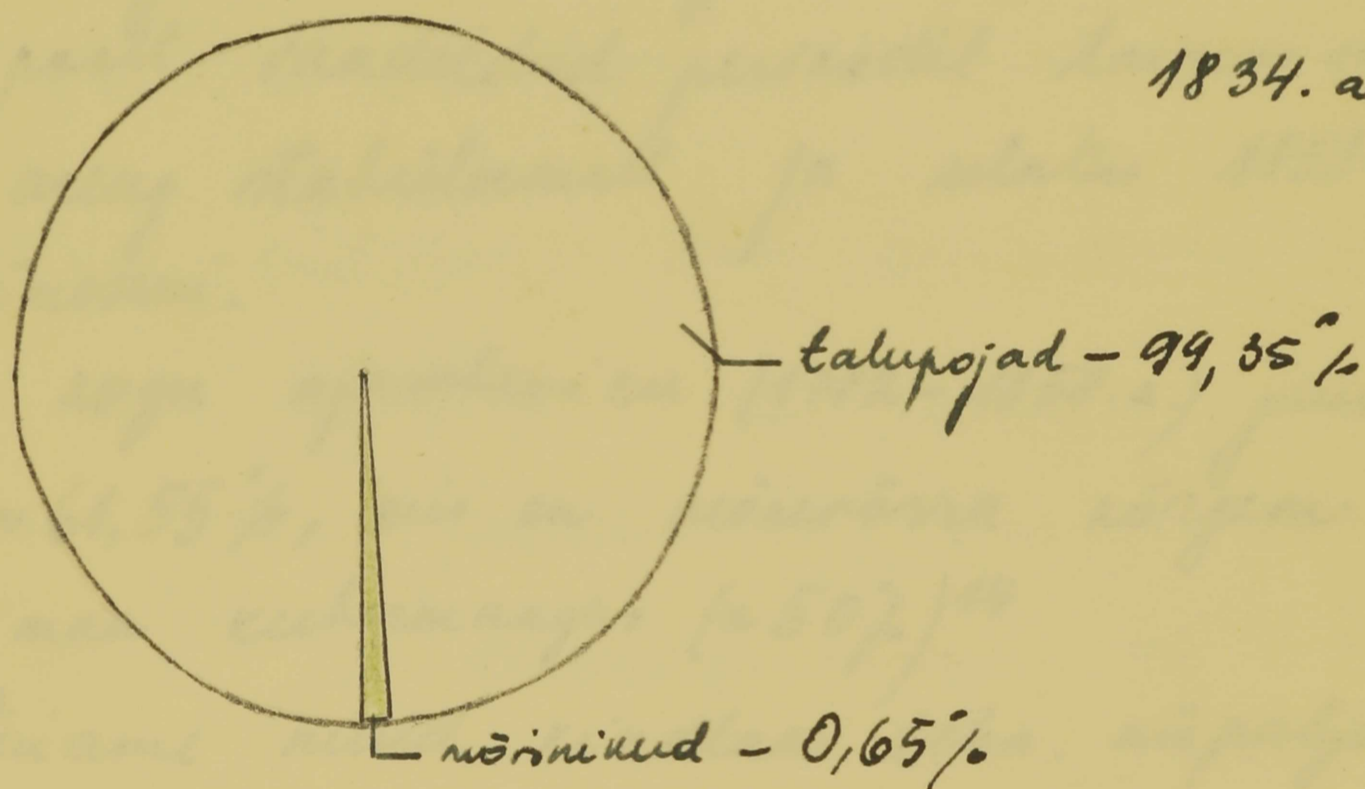

Graafik nr. 1
(järg)

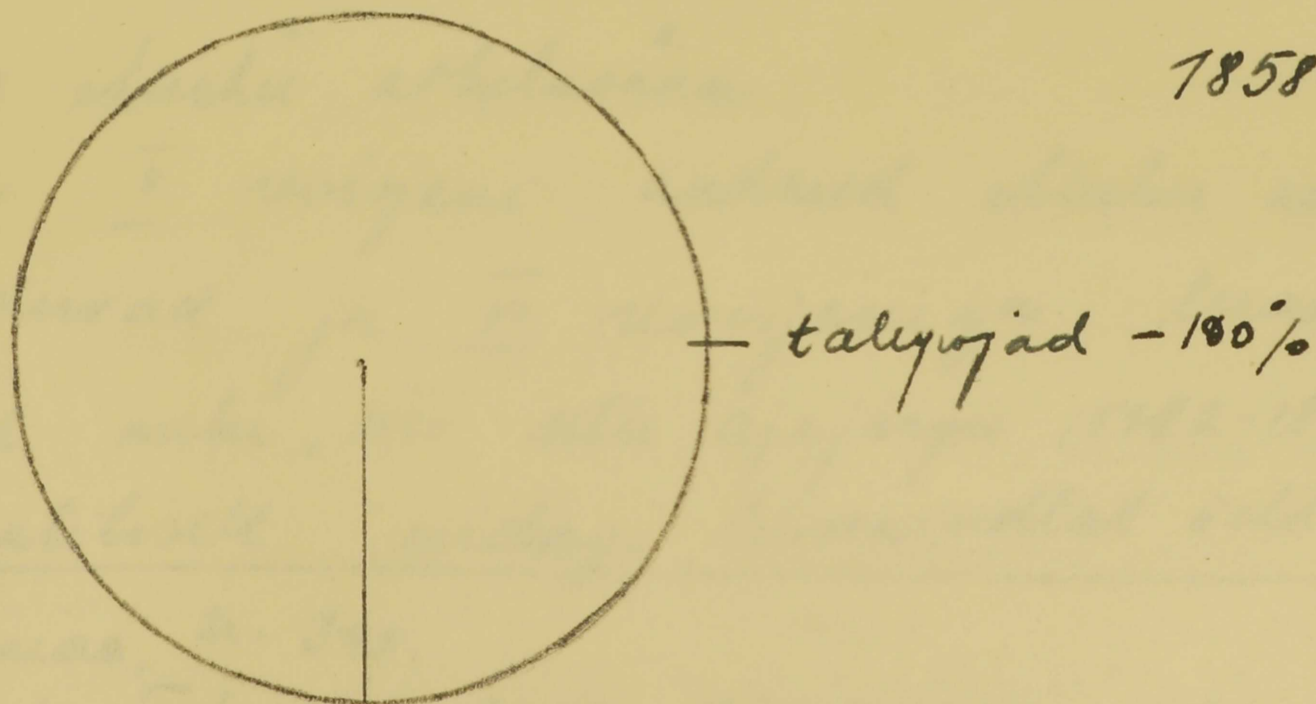
1826. a.

1834. a

1858. a

Peame arvestama, et peale 18. sajandi alguse suurt nälgihäda elluho rahva arv kawas aastail 1713-1731 üsna kiiresti: 497 inimeselt 985-le. (98,18%).¹² Kiire juudekannu tormus seetõttu, et niivõrd alade kiiremale täitumisele aitavad kaasa elatusvahendite (kala) suhteliselt hõpsamad hankimisvõimalused.¹³ Sajandi esimesel kolmandiku kiire ühe juudekannu järgus 18. saj. teisel poolel vanuselise struktuuri halvenemise tõttu juudekannu aeglustumine.

Meil, pärast vaadeldud perioodil toimus rahvastiku areng stabiilsemalt ja ulatus 1858.a. 4060 inimeseni.

Teega kogu ajavahemiku (1782.-1858.a.) juudekannu on 61,55%, mis on mõnevõrra kõrgem kui Sestimaal kehtima (≈ 50%).¹⁴

Piisame niid kindlaks teha, nii palju kui allikmaterjalid võimaldavad, mil ajal toimusid olulisemad nihud rahvastiku liikumises Lühü nõhelnõu.

Kuna \bar{I} revisjoni andmed elluho ushata püüdnud ja \bar{VI} revisjoniga leandati vaid muhi, siis selle ajajärgu (1782-1811) kohta me praegiselt midagi tõsiskindlat öelda ei

¹² Saaremaa, lk. 398.

¹³ H. Ligi, Talurahva arv ja demograafia Sestimaal, lk. 200 j.

¹⁴ S. Vahre, über Forschungsprobleme, lk. 87.

saa.

Seevantu 1816., 1826., 1834. a. revisjonide andmed on täielikult säilinud ja neist ilmneb, et 1816. a. elas Muhu kihelkonnas 3143 inimest: 1510 meest ja 1633 naist. Sellist arvust kehtus talurahva hulka 3118 (1499 meest ja 1619 naist).

34 aasta (1782 - 1816) järeldamisel kogu rahvaarvu silmas pidades oli 20,37%, aastase järeldamise protsent ca 0,55.¹⁵ Talurahva arvu suurenemise saame nende suurema kasvuprotsendi - 24,07% (aastase järeldamise 0,63%).

1782-1816. a. talurahva arvu suurenemine oli 2,5 korda madalam kui ellava perede (1756 - 1782. a) järeldamisel. Tasaordumise aastase järeldamise protsent oli 1,65.

Muhu kihelkondade andmete puudulikkuse tõttu võime oletada, et põhijärg järeldamise aeglustumisel on samad mis eestimaalgi. 1780-ndate aastate teisel poolel kavas surmus ja laager sündimus, 19 sajandi esimesel kümnendil laager sündimus eestimaal, vast ka

¹⁵ Aastase järeldamise protsendi nähtavalt on kasutatud sün ja edaspidi A. M. Airapetovi tabelid. A. M. Airapetov, *История населения прибалтийских губерний по перепискам и документам, Москва 1967.*

elukes, vulgi.¹⁶

Nend põhjised olid etruselt notud 1799-
-1800.a. ja 1808-1809 näjahädade¹⁷ ning 1798a.
alaand neurutinõtmisega.¹⁸

Võib arvata aja, et 19.saj. teisel kümnen-
dikul eriaeralt Eesti maast algas taime va-
ruselise struktuuri suure paranemisele elukes
jüendunamutempode kürenemisele.

Üldiselt tundub, et kogu ajavahemikus
(1782-1816.) jaosul oli siin suu saareüheluse-
nas intensiivsem⁴ rahvastiku¹ arv² kasv kui
Eestimaal.

Mandril algas 1820. ndatel aastatel umbes
analogne tõus,¹⁹ elukes toimus edasine areng
samal ajal üsnagi stabiilselt.

Rahva arv kasvas siin 1816.-1826. aastani
vaid 9,76% (talumalva osas 9,94%), ulatuses
1826. aastaks 3450 inimeseni (neist talupoegi
3428).

¹⁶ J. Kakk, Kruemurusest gümnaasium, lk. 101.

¹⁷ J. Kakk, Rahvatund ja reformid. Talupoegade
krahvinoitlus ja mõisnike agraripoliitika
Eestis XVIII ja XIX sajandi vahetusel (1790-1810),
Tallinn 1961, lk. 140.

¹⁸ E. Ella, Neurutinõtmisest Eestis, lk. 3.

¹⁹ J. Kakk, Kruemurusest gümnaasium, lk. 101.

S. Vahtra, Rahvastiku liikumisest Eestimaa aubere-
gus XVIII sajandi lõpul ja XIX sajandi esimesel
pooltel. Ajaloo ja mõisanduse radadel, Tallinn 1966,
lk. 59.

1834. a. oli eluku kihelkonna rahvaarv
kannanud 3563 inimesi, neist 3540 moodusta-
nid talurahva kategooria.

18-aastase perioodi (1816. - 1834.) jooksul kas-
vas rahvastik mehes 13,36%, talurahvasti-
aya neidi rahva - 13,53%.

Sama ajal Viru - Mägala kihelkonnas
(5. kriisi andmeid) oli 1816. a. alane rahva-
arvu tõus (aastail 1816 - 1834. juun-
denar 29%).²⁰

Muhu kohta me sama öelda ei saa. Statud
18 aasta järedekan iga aasta kohta oli pa-
ary sama suur kui aastail 1782 - 1816. a.,
nomelt 0,70% keramiselt aasta kohta.

Muhu kihelkonnas 1850. a. andmed on
puudulikud nelja¹ mõisa² hagiisendite³ kait-
suvõtte. Seepärast ei saa me ka
ix⁴ uoiojoni⁵ iildandmetya opererida.

Seevastu 1858. a. oli Muhu rahvaarv
(st. talurahvaarv) kannanud 4060 - ni. juun-
denar jällyi 13% pius (13,94%); keramiselt
aastase järedekan 0,55%.

Viru - Mägala kihelkonnaga võrreldes oli
mehes niil rahva arvu liinemeie väga väi-
set xinne (Viru - Mägala) talurahva arv kas-

vas aastail 1834 - 1850. 1,4%²¹, 1850 - 1853 - 0,01%²²

²⁰ S. kriia, Talurahva arvuline dūnoamisa, l. 87.

²¹ Sama, l. 74.

²² Sama, l. 85.

Muhu kihelkonna rahvaarv aastail 1782 - 1858

	1782. a.	1816. a.	1826. a.	1834. a.	1850. a.	1858. a.
nõis						
Hillamaa	133	209	231	248	?	267
Mantsi	270	229	248	255	?	285
Kinn	34	47	39	46	?	51
Koiguva (küla)	55	67	86	81	94	91
Kumulaid	?	23	29	29	38	41
Kuivaste	137	232	272	289	330	318
Muhu kram.	103	140	149	138	?	170
Muhu - Suunmõisa	680	825	852	878	969	1013
Nurme	301	361	443	425	487	503
Pädaste	49	119	162	168	180	189
Tamsse	412	512	531	597	682	690
Nõlla	303	258	292	277	310	320
Kapi	68	131	120	132	132	122
Kokku	2620	3143	3450	3563	[3242]	4060

Miehu kiellekonna talurahva arv 1782 - 1858

	1782. a.	1816. a.	1826. a.	1834. a.	1850. a.	1858. a.
mõis						
Hellamaa	129	209	231	248	?	267
Kaatri	252	229	244	255	?	285
Kapi	65	127	120	132	132	122
Kinni	31	36	38	46	?	51
Kesulaid	?	23	29	29	38	41
Koiguva (küla)	55	67	86	81	94	91
Kuivaste	138	224	262	280	330	318
Miehu aram.	107	132	143	138	?	170
Miehu - Suunenõisa	678	825	852	878	969	1013
Nurme	292	361	443	425	487	503
Pädaste	49	116	159	163	180	189
Täme	405	512	531	597	682	690
Nõlla	296	257	286	268	310	320
Kokku:	2513	3118	3423	3540	[3242]	4060

Võib arvata, et ka Mõhus näis selle 24 aasta (1834-1858) jooksul rahvatiku arvulises juurdearvus olla tõusu- ja mõõnapärisde. Kuna Mõhu kihelkonna hingelenduste andmed oma lünnalikkuse tõttu täpsemad sturustui tcha ei last, siis piirame sellele riikmusele vastust leida iv peatamis, kui tuuakse juude metrikaraamatute andmed.

Lõppkokkuvõttes võime öelda, et Mõhu rahvatiku ~~arv~~ arvu hingelenduste läbimõõnise aja- jargu jooksul isnagi stabiilselt.

Ülalmainitud protsentide ja alusindeksi saudu väljendatuna olusid sellised.

Rahvatiku puhul (alusindeksi järgi)

1782.a.	1816.a.	1826.a.	1834.a.	1858.a.
1,00	1,2037	1,3167	1,3599	1,5496

ahelindeksi järgi:

1782.-1816.	1816.-1826.	1826.-1834.	1834.-1858.
1,1996	1,0976	1,0327	1,1394

Talurahva arvu silmas pidades alusindeksis olus oma muutumistes tasuline:

1782.a.	1816.a.	1826.a.	1834.a.	1858.a.
1,00	1,2407	1,3641	1,4086	1,6155

ahelindeksi järgi:

1782.-1816.a.	1816.-1826.a.	1826.-1834.a.	1834.-1858.a.
1,2407	1,0994	1,0326	1,1468

Muhu kihelkonnas talurahva arvu dünamika (ahtelineksina väljendatult)

nõis	1782. - 1816. a.	1816. - 1826. a.	1826. - 1834. a.	1834. - 1850. a.	1850. - 1858. a.
Hellamaa	1,62	1,11	1,07	?	1,077
Kaatri	1,10	1,066	1,05	?	1,12
Kapi	1,95	0,95	1,10	1,00	0,92
Kiixi	1,16	1,05	1,24	?	1,12
Kogova (küla)	1,22	1,28	0,94	1,16	1,12
Kumulaid	?	1,26	1,00	1,31	1,41
Kuivaste	1,62	1,17	1,07	1,18	1,14
Muhu vram.	0,81	1,08	0,97	?	1,23
Muhu - Kuusnõisa	1,21	1,033	1,031	1,10	1,45
Nurme	1,226	1,227	0,96	1,15	1,18
Pädaste	2,37	1,37	1,03	1,10	1,16
Päase	1,22	1,04	1,12	1,14	1,17
Nõlka	0,53	1,18	1,44	1,16	1,19
Kokku:	1,2407	1,0994	1,0326	?	1,1468

Arnutades välja elaniku tiheduse ühel ruutkilomeetril, saame hingelendute labimüüsi al-
gusaastal sellas 12,59 elaniku ruutkilomeet-
ril; 1858. a. tihedus oli kawaand 19,51 el-
nikule ruutkilomeetri kohta.

Kui kihelkonna kohta üldse me sõnime öel-
da, et karutempod olid stabiilsed, siis kihel-
konna piiridid ümbruste mõisate rahva arvu kar-
nutempod siinagi kõnnivad.

Käti iseloomustab seda nähtust variat-
siooniamplituud, mis väljendab erinevust
kihelkonna suurima ja vähima rahva arvu
juurdearvumisele vahel ühe mõisani
piiris.

1782-1816. a. variatsiooniamplituud 1,56;
1816-1826. a. - 0,43, 1826-1834. a. - 0,50,
1834-1858. a. - 0,49. Näeme, et kihelkonna-
mised kõnnuused olid eriti suured meie
pselt vaadeldud perioodi (1782-1858.) algul,
hiljem piisis variatsiooniamplituud 0,4-0,5 piiris.

Ümbruste mõisate kogu ajajärgu juurdekas-
nu mõisani saanti väljendada alusandem
kaudu. Kui võtame 1782. a. rahva-
arvu 1,00, siis 1858. a. oli arv kawa-
rud:
Kellamaa - 2,07

Kaasti	-	1,13
Kapi	-	1,87
Kiini	-	1,65
Kogusa (uite)	-	1,66
Kemlaid	-	1,88
Kuivaste	-	2,38
Muhu aram.	-	1,60
Muhu-Luuremäisa	-	1,49
Nurme	-	1,72
Pädaste	-	3,86
Päuse	-	1,70
Nõlla	-	1,08

Kui me gruperiarome ahviadeanööidud
 ximeendouulite minevute alust saavnaie,
 et puindeasuvindesõiga

1,00 - 1,09	oli	1 mõi
1,10 - 1,19	-	1 mõi
1,40 - 1,49	-	1 mõi
1,50 - 1,59	-	1 mõi
1,60 - 1,69	-	1 mõi
1,70 - 1,79	-	2 mõi
1,80 - 1,89	-	1 mõi
2,00 - 2,09	-	1 mõi
2,30 - 2,39	-	1 mõi
3,80 - 3,89	-	1 mõi

Näenu, et pilt on äärmiselt kirju:
leidub mõrsaid, mille elamine arv peaaegu
iilds ei kannanud, aga ka mõrsaid,
millede rahvastis muunes ligi 4 korda.
Domineerivad 1,40 - 1,90 juurdekaamudega
ga mõrsad.

Mis üs mõi teine nähtus nii mõi
teinuti aset leidis, sellest lähemalt järg-
nustis peatamis.

IV peatükk
Muhu rahvaarvu liikumist
mõjustanud tegurid

Õeluvast tegime kindlaks, et Muhu rahvaarvu dünaamikat iseloomustas 18.-19. saj. vahetusel suure tõus, mis 1816. a. asendus kiidaltki stabiilse juurdearvuperioodiga.

Mis siis mõjutas rahvaarvu liikumist?
Sis tähtsaimad demograafilist arengut mää-
ravaid faktoreid on rahvastiku sooline kos-
tis, st sellest, milline on meeste ja naiste
arvuline suhe, olenud suurel määral rahvas-
tiku taastootmise ja rahvastiku rakendamis-
võimalused materiaalselt väärtsute loomisel.¹

Järepevat jälgimegi Muhu kihelkonnas elu-
korda selle osas.

Arvulised andmed olene saanud hüge-
leenditest, sellest ka võib-olla mõningase
sataprus. Põhjuseks on siis ajaolu, et eri-
neralt meessoost, naiste suhtes naisjaniide jä-
relsoatrolli ei leotatud², st naiste kihjapa-

1. Vahku, Talurahva sooline koostis kestis XVIII sajandi
lõpul ja XIX sajandi esimesel poolel (1782-1858).
Sis Toimetised, nr 258, Tartu 1970, lk. 160.

2. B. M. Kadõgan, Харогнонаселение России, lk. 77.

nesul puudus fiksaalae eemärn.

Keljauda revisjoni ajal elas elluhu kihelkonnas 1316 meest ja 1304 naist. Koordinaatsioonisuhetaruas (st. meeste arv iga saja naise kohta) 1782. aastal saame 100,92. Talurahva seas oli tollal meeste osatähtsus palju suurem: 1293 meest 1220 naise kohta. Teetõttu muutus ka koordinaatsioonisuhetaru - 105,98-ks.

I revisjoni materjali elluhu kohta pole; 1811. a. hingeloenduse ajal loendati vaid mehi, seega saame jäulduisi teha alles VIII hingeloenduse kohta.

Näeme, et 1816. a. oli meeste ja naiste suhe oluliselt muutunud. Niiid ületas naiste absoluutarv juba meeste oma, koordinaatsioonisuhetaru seya 93,08. Tõsi, leidus nel sikkuid mõrsaid (kinni, elluhu kihelkonnas, Hellamaa), kus mehi oli rohkem kui naisi, kuid niski domineerivad mõrsad koordinaatsioonisuhetaruga 89,10 - 99,10. Talurahva hulgas oli pilt veidi erinev. kihelkonna koordinaatsioonisuhetaru 1816. a. oli 92,58, st. et elluhu kihelkonnas elas sellel aastal 1499 meesroost ja 1619 naisesroost talupoega.

Järgneva viieme aasta jooksul (1816-1826)

meeste erikordal rahvastikus vähenes melgi olu-
lisemalt. 1624 mehe kohta tuli nühelussana 1826.
1830 aast, mis annab koordinaatsioonisuhetar-
nuks 88,74. Talurahvatuin vastar uupitsent
oli 88,97.

1826. a. oli vaid naha mõnas mehi roh-
kem kui naini. Selle kõrval aga kannas nõi-
sate arv, kus koordinaatsioonisuhetarw langes
alla 90,00. Selliseid mõisaid 1826. a. eluhu
nühelussana oli mees, st. 46%.

1834. a. soolise struktuur halvenes melgi.
3563 eluhu elanikust moodustasid vaid
1850 mehed (46,35 %). See tähendas seda, et
saja naise kohta elas 1834. a. saanud nühelussana
86,25 meest. Mõisaid, kus saja naise koh-
ta tuli üle viiesakümne mehe, leidis vaid
kaas (Kuivaste ja eluhu kirikunõis). Halb
oli oluord ka Kumpulai saarel, kus kordi-
naatsioonisuhetarw oli 104,1. Optimaalne olu-
ord eamistumikus mis, kui meeste ja naini
mehe su võrdus, eluhumaal aga deminüri-
sid mõisad, kus 100 naise kohta elas alla
90 mehe. Taluraha soolise struktuur oli
naini suu soodsam, st. nende hulgas tuli
saja naise kohta 86,31 meest.

1850. a. matryjalid eluhu kohta, na-
gu teada, on puudulikuol, uupärasest järguine.

ajapunkt, mil rahvastiku soolise struktuur
nia määrata on, langeb 1858. aastane.

Äelneud 24 aasta jooksul rahvastiku
soolise koostis paranes mõnevõrra. Kui 1834. a.
koordinatsioonitarkus nihkumiseks oli
86,25, siis 1858. a. on ta tõusnud 87,89-ni.
Sellel aastal elas Lühimaal 1890 meest ja
2170 nait.

Kogu vaadeldud perioodi (1782-1858.) joo-
sul kannas eluku rahvaarv 54,96%, mees-
te arv suurenes 43,61%, naitte oma 56,4%
Juurdekan mõlema soo puhul on neidi
kõrgemini kestima kehermargu kerkmisest,
kui siin meeste juurdekan 1782-1858 a.
oli 41%, naitel 59%³.

Liinide perioodide kaupa on samuti eri-
neruni. Näites teinud kestimaal aastast 1816-
-1834. väga kuu mõlema soo juurdekan
(mehi 23%, naiti 26%)⁴. Muku saarühel-
konnas me tasulist protsenti ei märka,
sest 1816. - 1834. a. meeste arv kannas siin
vaid 9,27%, naitte oma 17,14%

Ka erinevad selle perioodi koordinat-
sioonitarkused näites Haljala ni-

³ S. Vahtra, Talurahva sooline koostis, lk. 161.

⁴ Samas, lk. 162.

Meeste ja naiste suhe Mõhku rahvastikus (1782-1858)

	1782. a.	1816. a.	1826. a.	1834. a.	1850. a.	1858. a.
nüüd						
Hellamaa	90,0	104,9	95,8	87,9	?	81,6
Kantsi	115,2	98,1	82,4	77,1	?	82,7
Kapi	106,0	76,4	63,5	60,9	69,9	72,9
Kirsi	127,0	116,8	85,7	84,0	?	82,1
Loguwa (küla)	66,8	87,5	53,6	76,0	67,8	101,0
Kemulaid	?	91,5	93,3	107,1	111,0	71,2
Kuivaste	104,3	98,3	91,6	95,4	94,1	90,4
Mõhku ümbr.	104,2	100,0	103,9	91,6	?	97,6
Mõhku-Tuurenõisa	113,1	87,9	83,2	88,0	93,4	88,6
Mõrme	95,6	85,6	102,2	88,1	94,8	83,6
Pädaste	75,0	91,8	83,9	78,7	91,5	92,9
Põrme	89,9	97,7	95,2	87,7	100,0	97,1
Nõlla	103,4	98,5	94,7	81,8	72,2	75,8
Kokku:	100,9	93,08	88,7	86,3	[89,4]	87,1

Meeste ja naiste suhe Mõnna talurahvaarstikuy (1782. - 1858)

	1782. a.	1816. a.	1826. a.	1834. a.	1850. a.	1858. a.
mõis						
Hellamaa	89,7	104,9	95,8	87,9	?	81,6
Kaatori	116,0	98,1	82,4	77,1	?	82,7
Kapi	110,0	76,4	63,5	60,9	60,9	72,9
Kiisi	158,5	120,0	90,0	84,0	?	82,1
Kesulaid	?	91,5	93,3	107,1	111,0	101,0
Koguva (küla)	66,8	87,5	53,6	76,0	67,8	71,2
Mõnna uram.	98,0	100,0	101,2	91,6	?	97,6
Mõnna - Suuremõisa	109,5	87,9	83,2	88,0	93,4	88,6
Mõnna	95,9	85,6	102,2	88,1	94,8	83,6
Pädelante	75,0	93,4	82,8	79,1	91,5	92,9
Põnna	91,9	97,7	95,2	87,7	100,0	97,1
Nõlla	102,7	98,5	94,7	90,1	72,2	75,8
Kuivante	106,0	100,0	94,1	94,2	94,1	90,4
Kokku:	1.05,9	92,6	88,9	86,3	[89,4]	87,1

helaonna suadist. 5

Muhumaa ⁶	1816. a.	1834. a.
	0,9258	0,8631
Haljala	0,93	0,91

Kuult toinuid Muhu saarekõhelaonnas
 nel aastail manduga erinevad protsendid.
 Põhjused, mis tingivad sellise struktuuri
 kalneemist olid:

- 1) neurutivõtmise (1796. a. st.),
- 2) pagemise ja talupoegade müümise,
- 3) talupoegade mehaaniline tüümise,
- 4) loomuliku liimise.

Järenevalt peatumisi lähemalt igal põh-
 just müü piidame välja selgitada, mis
 Mhus 1816-1834. ei toimunud erinevalt
 Eesti mandriosast rahvaaru intensionset tõu-
 su.

x x x

Neurutivõtmise kohta on Mhus kihel-
 konna andmed olemas aastast 1797-1858.

Ajavahemikus 1797-1811. võeti Mhusst
 neurutis 44 meest, enamus taluperemeste

5 M. Lemets, Talurahva vanuseline koosseis, lk. 64.

6 Mhus andmeti põhul opereeritakse nagu Hal-
 jala kihelaonna põhulgi ainult talurahva
 arvuga.

teised ja kolmandad pojad, aga ka vaba-
dime, nelapsine. See arv on üsnagi töö-
näoline, kui arvestada, et 1805. - 1810. a.
nõeti arstas iga 500 meeskoja kohta 4-5
meest neurutias.⁷

Järgneva viie aasta (1811. - 1816.) jooksul
nõeti elukust 19-40 aastastid mehi⁸, põhili-
selt nelastid, neurutiohustust täitma juba
87. See on absoluutarvult roõgi roõhmem
kui elueend 14 aasta jooksul. Eriti palju
mehi läks sõjale alla 1812. a. (28 meest) ja 1813.
(35 meest). Sõlletub see Napoleoni-vastaste sõda-
dega.

Aastad 1816. - 1826. langeb neurutiohust-
tute arv tunduvalt: 87-elt 27-le. Põhi-
selt neurutiohustid läks arstastid teenima 1818.
ja 1820. aastal.

Järgneva 8 aasta (1826. - 1834.) jooksul ka-
hul roõrel mees neurutiohustite arv olu-
selt: 1828. a. ja 1834. a. Tõus sõlletub Ven-
tõõgi sõja ning Poola sõndmustega, mis tü-
gind mehe sõdatite värbamis. 18. aasta
(1816. - 1834.) vältel läks neurutias 87 me-
he kihelkonna meest, see on sama palju,

⁷ S. V. ahtre, Rahvastime lükkumist, lk. 68.

⁸ 1813. a. manifesti jäõgi nõeti 19-40- aastastest
meestest eriti 20. ja 25. aastakõike. S. V. ahtre,
Rahvastime lükkumist, lk. 69.

uusi elanuse ajajärge (1811. - 1816.) nõi aastaga.

Tühine on selle kõrval end neurutikohustusest lahtiostuude arv. Neurutist muetud end lahti osta vaid mõned Koguwa küla v. batalupojad, mis annab tunnistust nende riikeliselt heast elujärgest, sest vabaus saadi umbes 500 rubla eest.⁹

Kuna ora 1850. a. hingeloendeid on püüdu, mis tekitab ebapäras neurutite arvu väljanditamisil. Olemasolevail andmeil nähti 1834. - 1850. a. eluke ühelaosast neurutikas 71 meest, 1850 - 1858 meil 84 meest. Nüüsel on neurutimõetute arv õnni suurem kui 152.

Põhiora neurutimõetuin laugs 1854. ja 1855. aastal, sest käimasolev Prümme sõda nõudis täiendavaid inimresurssi.

1856. a. anti välja manifest¹⁰, mille kohaselt järgneval kolmel aastal ja ka edaspidi lubati neurutikohustus ära jätta.

Kuid neurutikohustus läbi oli eluke ühelaosad juba kaotanud 400 meest:

1797. - 1811. - 74

1811. - 1816. - 87

1816. - 1834. - 87

1834. - 1858. - 152 (Vaata Tabel nr. 1)

⁹ E. Ella, Neurutikohustusest Eesti, lk. 24.

¹⁰ Samas, lk. 16.

Nekrutiksoõetuid Meher
kõhelnõonas 1797. - 1858. a.

aasta	neerutisnõ- tute arv	aasta	neerutis- nõetute arv	aasta	neerutis- nõetute arv
1797.	74	1817.	-	1837.	-
1798.		1818.	8	1838.	9
1799.		1819.	2	1839.	5
1800.		1820.	9	1840.	7
1801.		1821.	-	1841.	-
1802.		1822.	-	1842.	5
1803.		1823.	-	1843.	1
1804.		1824.	3	1844.	5
1805.		1825.	1	1845.	7
1806.		1826.	2	1846.	1
1807.		1827.	6	1847.	11
1808.		1828.	19	1848.	-
1809.		1829.	8	1849.	9.
1810.		1830.	5	1850.	8
1811.	5	1831.	17	1851.	7
1812.	28	1832.	-	1852.	10
1813.	35	1833.	4	1853.	3
1814.	14	1834.	-	1854.	31
1815.	5	1835.	9	1855.	22
1816.	-	1836.	2	1856.	-

Maarutimõtuisse võrval mõjis sotsiaalsele struk-
tuurile ka talupõlgede põgenemine, neude nimie,
samuti talupõlgede liikumine ühest piirkon-
nast teise.

Üldiselt on levinud arvamus, et uerimäi-
setelt aladelt, eriti aga saartelt, on hulga-
liselt põgenetud Soome ja Rootsi.¹¹ Mõne hii-
gelsendita matujalid autud seisukohta ei
kiivita.

Ki pole 1811. a. hiihgelsendide sihtegi mää-
get põgenemise kohta. 1816. a. revisjoniand-
mest leiame taas põgenemisjuhtu.

Kuna Läärimaa 1819. a. talurahvaseadu-
sega talupõlgede liikumine üldse vaba-
maks muutis, siis on järgnevat hiihgelsen-
duste väigus põhjustatud vaid teadmata
kadumise jäänud. VII revisjoni matujalides
2 teadmata kadumist, 1850. a. samuti kaas,
1858. a. 3 meest ja 1 naine teadmata kade-
nud.

Põgenemise vähesust kiivitab ka mõne
neude traditsioon¹², kuigi põgenemise motiiv
rahvale võõras polnud.

11 J. Kouas, Eesti maa fodaal-pärisõrgisliku põllumajandus,
lk. 78-81.

5. kriis, Palumaha armeline düraarusa, lk. 58.

12 M. Kivi, Suulise traditsiooni kogumised, lk. 27.

Sama minimaalselt kui põgenemine on rahvaarvu lühenemise mõjuna põrsorysialgsed talupoegade miinimid ja 1850-ndate aastatel Siberisse saatumised (kõne 5 juhtu).

Olulisemalt mõjutas rahvaarvu vähenemist talupoegade mehaaniline liikumine Saaremaa teistesse kihelkondadesse ja Hiiumaale ning mandrile.

Intensioon oli ka kihelkonnasisesel talurahva liikumisel ilmselt kas abelluuse tõttu või parema töökohta leidmise eesmärgil. Viimane kihelkonna rahvaarvus muutus ei põhjustanud, seepärast kihelkonnasisesel mehaanilisel liikumisel töös ei peatutagi.

Väljaspool kihelkonna piire läks ja tuli suurusmäärilise perioodil süüsi suhteliselt palju talupoegi. See oli 1782. aastal, Muksuse tulnud Saaremaa Kärta, Põide, Piha, Jaani, Kaarna kihelkonna mõrsatist. Väga intensiivne oli ka talupoegade pooldestimaa kubermangu kuuluvalt Hiiumaalt mõned naised olid saabuud ka Hiiumaale Alauila ja Ala-ellusti mõrsatist.

Need andmed on huvitavad, kuid meie töös kasutada neid ei saa, kuna need on ajajärku väljaspool meie poolt käit-

letud perioodi (1782. - 1858.).

Arvestatavaid andmeid andis vii-
risjon, rahjus küll ainult meite osas.

1795 - 1811 a. lahkus Saaremaa kihelkonda-
de Paudevere (Kaarma kihelkond) ja Ringli (Pii-
de kihelkond) mõisatere 4 must, juunde tuli 3
meist. Hiumaale lahkus 3 talupoega, 1 vrtu,
1 mõisatuuja Kurusaarde ja 1 must Võtia-
vere mõisa Lõvimaal.

Juunde tuldi Pärnumaa kolla mõisast,
Tallinaast, Kõnastu saarelt jms. Kogu perioodi
mehkandilise liikumise tulemusena kaotas
kihelkond 5 meeskoja. Vaata tabel nr. 2.

tabel nr. 2

	juunde	ära
Saaremaa teistene kihelkondadene ja linnaadene	4	6
Eestimaa kubermangu maakihelkondadene ja linnaadene	1	4
Lõvimaal teistene ureidene	1	1

Yärgause 5 aasta (1811-1816) jooksul lah-
kus ja tuli eluiki kihelkonda inimesi

Lainjala, Koini (Põide ala.) ja Raudevere mõis-
satis, Kõinatu saadalt ja Kuresaarest. üld-
se koostas kihelkond 3 meesliige, noitis aga
3 nait.

1816. - 1834. a. toimus mehhauiline lüu-
nui elluhu ja järguiste Saaremaa kihel-
kondade: Põide (Illaani ja Koini, Lainjala,
Reinu mõisad), Kaija (Koiata mõis), Ki-
helkonna (Pajinõisa mõis), Piha (Tõliste mõis)
ja Kaarna (Kellamäe mõis) vahel.

Rahvast tuli ja läis ka Kuresaarde,
isegi Haapsalust saabus 3 nait. Üas
endine mõisatunija naans Mühule Võn-
nu kihelkonnas veismana mõisast.

Kõige selle tulemusena lisandus Mu-
hu rahvaarvule 14 meest ja 10 nait.

Naiti arv mõis ka väinsem olla, uuna
hingeloenduse põle märgitud abieluvälise
pühul, kas uaine oli mõi ei olud mek-
haauilist lükuuist osa mõtud.

1850. aastaks oli Mühumaal kaotanud
mel 3 inimest selle tulemusena, et rah-
vast tuli ja läis Kaija kihelkonda (Kosta-
ka mõisa), Kuresaarde, Liivimaa veis-
mana mõisa, aga ka Linbaõrre. 1850. a.
andmed põle täielikud osade mõisate kõige-
loendite puudumise tõttu.

1858. a. rahvaarvu mehhanaalilise liikumise ei mõjutanud, kuna sama palju miinijalt elukumaale saabus, neid ka lakkus. Lõu länns isegi Rūa liana.

Kokkuvõttes võib öelda, et mehhanaalilise liikumise elu ja teiste kihelkondade ja linnade vahel oli minimaalne koogu perioodi (1782.-1858.) jooksul. Seega pidi rahvaarvu dünaamikat mõjustama elukõrge loomuliku liikumise, millele ka loomuliku järjekorras osas tähelepanu pööratakse.

x x x

Loomuliku liikumise all me mõistame muutun rahvaarvus, mis toimuvad seoses sünni- ja surmajuhkudega.¹³

Kudgeloenditist saame me küll andmed meeste ja naiste sünni ning meeste surma kohta, kuid naiste sünneusent hüdgeloeendid informatsioon ei anna. Seega puudub võimalus üle arvestamiseks.

Najalikud matujalid saame meetri-kaaramatuiist, kus arstata kaup on fikseeritud rittimised ja matused st. sünni ja surmajuhad ning abiellumise.¹⁴

13 H. Mereste, Rahvastimeteadus ja rahvaloeendus, Tallinn 1969, lk. 43.

14 S. Vahtra, lübu Forschungsprobleme, lk. 88.

Nende andmete karmumisel on mõnigi-
gaid raskusi.

Minevalt muu 1832.a. kirikusaadusest¹⁵ (jõus-
tus 1834.a-st.) kantatati kirikuastat, mis al-
gas atrendiga st. neljanda pühapäevaga eu-
ne jõule.¹⁶ Järelikult kuigi 1834.a. kiriku ja
kodaalia aasta rihti ei langenud ning suutetu
tulid teha aasta rihti arutamise mõningaid
sümbertõstusi.

1834.a. tuluvad ka tabelikeijulised nutri-
karaamatud, kus andmeid oli rohkem ja
täpsemad. Niiid kasutati rihti tabeline
abielus sündinud laste kõrval vallas- ja sur-
melt sündinud lapsed.¹⁷ Muku koguduse nutri-
karaamatuis on viimaseid registreeritud juba
1824.a. Samast aastast hakati siin ka sün-
ni- ja surmajuhete registreerimise kohta eraldama riig-
seerma põhjusi ära märkima.

1834.a. kaab Muku ka rahva jasta-
mine eesti ja sausa pihtaondadus, niistõttu
rahvaarvu loomuliku liikumist on eriti
hea arutada.

Kuna rahvaarvu juurdearvu saame
ka hingeloendite andmete kaudu arutada,

15 S. Vahre, Rahvastiku liikumist, lk. 61.

16 S. Vahre, Hingeloendused Eestimaa nebermaagus,
lk. 397.

17 S. Vahre, Rahvastiku liikumisest, lk. 74.

sis neude kahe allikmaterjali kirjalise sõnd-
lemise tul nõrme enam-vähem tõekindlaid
otustuni rahvaarvu dünaamika kohta teha.

Meid eriti huvitavaks ajajärques, mis
on ka mõlemal allikal andmetega varustatud,
olid aastad 1816. - 1834., mil olukus leidsid
aset üsti maandriosa erinevad demograafi-
sised protsed. (Vaata lisad nr. 10 a. - c.)

Tüni perioodi käsitleme mitõttu pealis-
kaudselt.

18. saj. lõpul rahvaarvu juundumise
loomuliku lükkumise tul oli lühike kine;
aastase juundumise kõnne 30-50 inimese va-
hel. Kahel korral tõimus sel perioodil ka
rahvaarvu tagasilõike: 1783.aja eiti 1789. a.

Kirikuarvona jätustab 1788. a. rukkis-
hindade tõusust ning rüaldusest. 1789. a. hin-
nad tõusid veelgi. Pastori tähelepanemise
järgi suri sel aastal Saaremaal ja Muhus
2-3 nenda ^{rohkest} viipalgi inimesi kui tavaliselt. Kolm
põhilist häda olid: nälg, kata, tüüfus.¹⁸
Näenu, et ka Muhumaad haaras
üsti maandriosa¹⁹ laastunud viljarekaldusest
tingitud nälg ja haigusid. See aasta on
musteim aasta Muhus rogu vaadeldava per-

18 f. 1292, min 1(2), s. ü. nr. 81.

19 S. Vahtra, Rahvastiku lükkumist, lk. 74.

S. Vahtra, Ilmarinuuoludest üstis, lk. 74j.

loodi (1782.- 1858.) jooksul.

1789. a. suurel taganiloogilil järgnes rahva arvu stabiilselt suure tõus, sest 1799. a.²⁰ ja 1800. a. maandul täheldatud ikaldused, rõnged ja luomataudid²¹ elukut ei puudetaud.

Küll on 1803. a. märgata suuremisi tunduvalt tõusu. Võib oletada, et selle põhjuseks oli 1802. a. varajane külm²² ning sellele järgnenud soolapuudus ning 1803. a. põuane suvi ja ekstremum suurel tormid.²³

Teisi põhjusi peale halbade ilmastikuolude, sellist tingitud ruusi- ja kalasaamide ebaõnnestumise, mis etteviidud tõstsid surmajähtumite arvu ning väheadandid abiellunuid ja sündinuid,²⁴ teada pole.

Õnne-aastade õnnelikule ajale järgnesid taas kogu Eestile iseloomulikud rased 1804., 1808., 1809., aastad²⁵, mil suuremisi ilu- kas sündinuse. Ilmselt mõllas ka lu- hus disenteria²⁶, tüüfus, kopmpõletik.²⁷

20 S. Vahtra, Ringelkõrjedused Eestimaa kubermangus, lk. 515.

21 S. Vahtra, Ilmastikuoludest Eestis, 78 jj.

22 S. Vahtra, Ilmataadi muutused, lk. 10.

23 J. Vahtra, Ilmastikuoludest Eestis, lk. 81-83.

24 S. Vahtra, Ringelkõrjedused Eestimaa kubermangus, lk. 511.

25 S. Vahtra, über Forschungsprobleme, lk. 88.

26 S. Vahtra, Ilmastikuoludest Eestis, lk. 85.

27 S. Vahtra, Ringelkõrjedused Eestimaa kubermangus, lk. 515.

Suuremus oli eriti suur laste osas.²⁸ Tõesti-
se selle kohta saame metrikaraamatute ja
hügelsoendite materjalide võrdlemisest. Hüpo-
le hügelsoendite suuremus aastail 1807-1809.
absoluutarvudes nii suur kui metrikaraama-
tus. See on ka mõistetav, kuna hügel-
soendid ei anna meile revisjonide va-
heajal sündinud ja surnud väikelaste
arvu, st. neil "murtadel" aastail surnud
ja peale 1795. a. sündinud lapsed pole
soendite füüsitud.

Raskeimains aastains Muku ajalooaas-
tail 1782-1858.) neid küll pidada ei saa.

Võib täiel määral loicadada G. Kah-
ki arvamus, et ikaldus ja nälja-aas-
tad ei tabanud saarekihelkondi (G. Kaha
peab silmas kihelkonna kihelaonda) nii
ramelt kui maadrikihelkondi.²⁹

1808. - 1809. a. ningetile aegadeli järg-
nes ligi 10-aastane sõdne periood. Kus
väga suure suuremus aasta oli ellukes
1818. Kuna täpsemaid andmeid pole,
võib oletada, et surma tõid põhili-
selt rõuged.³⁰ Erinevalt Eesti maad-

28 S. Vahtre, Rahvaste liikumist, lk. 59.

29 G. Kaha, Talurahva eluolust, lk. 131.

30 S. Vahtre, Eluolustidest Eesti, lk. 89.

riiesart³¹ oli ellukus ka 1819. aasta raske. Rahvaarvu teinuks nagu uluiselti aastal taganinina.

Kuu Eestimaa 1822., 1823., 1824. aasta olid head aastad³², mis ellukumaal neil aastail rahvaarvu juurdekam vaatamata 1823. a. keele kalasaagile³³ oli mõnagi tagasihoidlik.

Mutikaraamatute aadmeil suri 1823. ja 1824. a. palju inimesi sarlanitena.³⁴

Neidi intennõrsemat rahvaarvu juurdekam võime täheldada 1825. ja 1826. aastal, mil nindide arv tõusis, surmajätkude arv aga vähenes.

1826. a. riigisel suremus kull jälle tõusis düsenteria tõttu³⁵. Selle põhjuseks oli kuumus surega³⁶ kaasunud rääldused, mis läbi alatoitluse all kannatar organism oli vastuvõtlikum epidemiaale. Täheleandis ju epidemiaasta eluõige ikalduseaastat.³⁷

31 S. Vahtra, Ilmarikuoludest Eestis, lk. 89.

32 S. Vahtra, Hingelendused Eestimaa rahvaarvu kohta, lk. 511.

33 S. Vahtra, Ilmarikuoludest Eestis, lk. 93.

34 f. 1292, nr. 2(1), s.-ü. nr. 3.

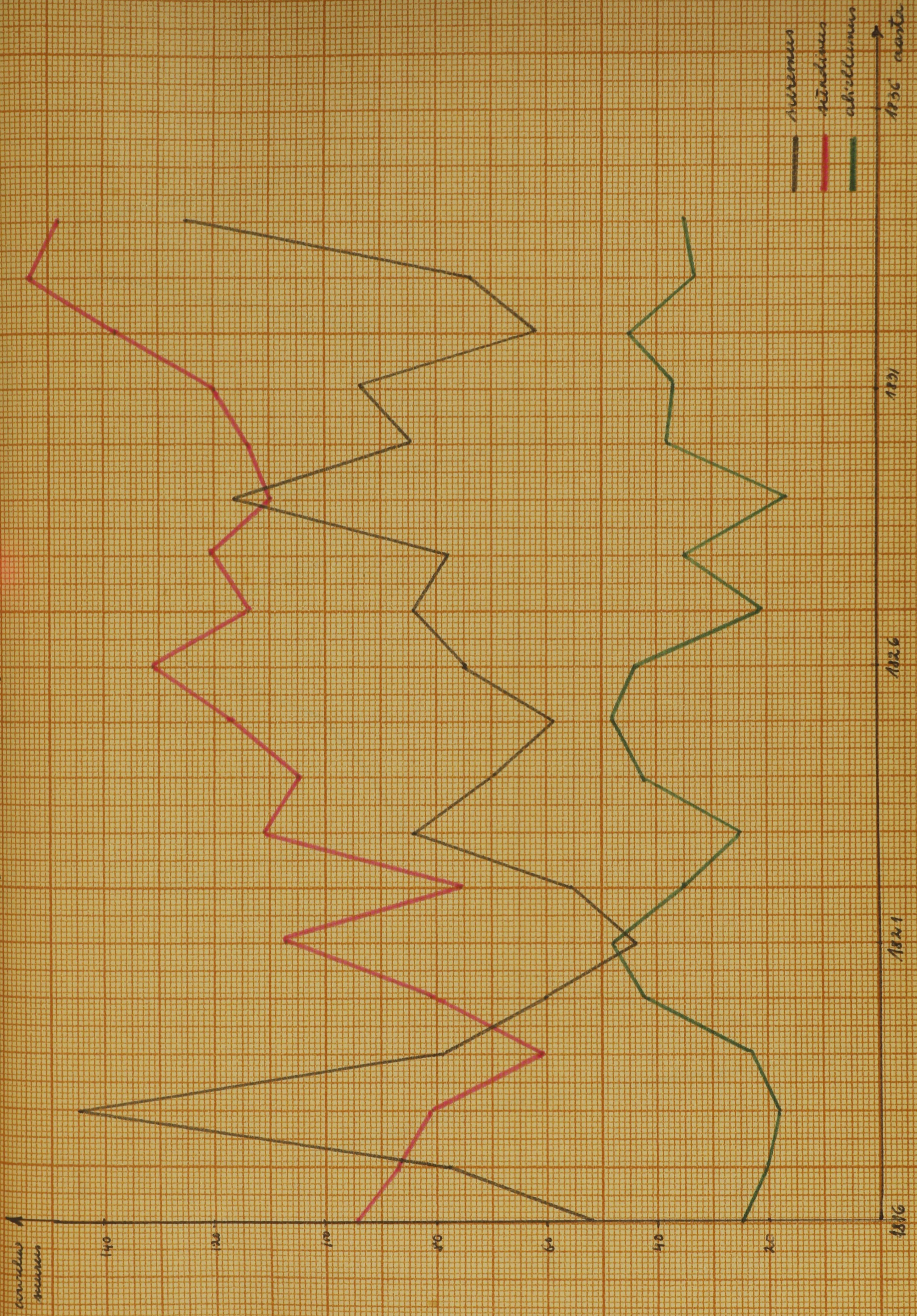
35 Samas, s.-ü. 3.

36 S. Vahtra, Ilmarikuoludest Eestis, lk. 95.

S. Vahtra, Ilmaritaadi nempudest, lk. 11.

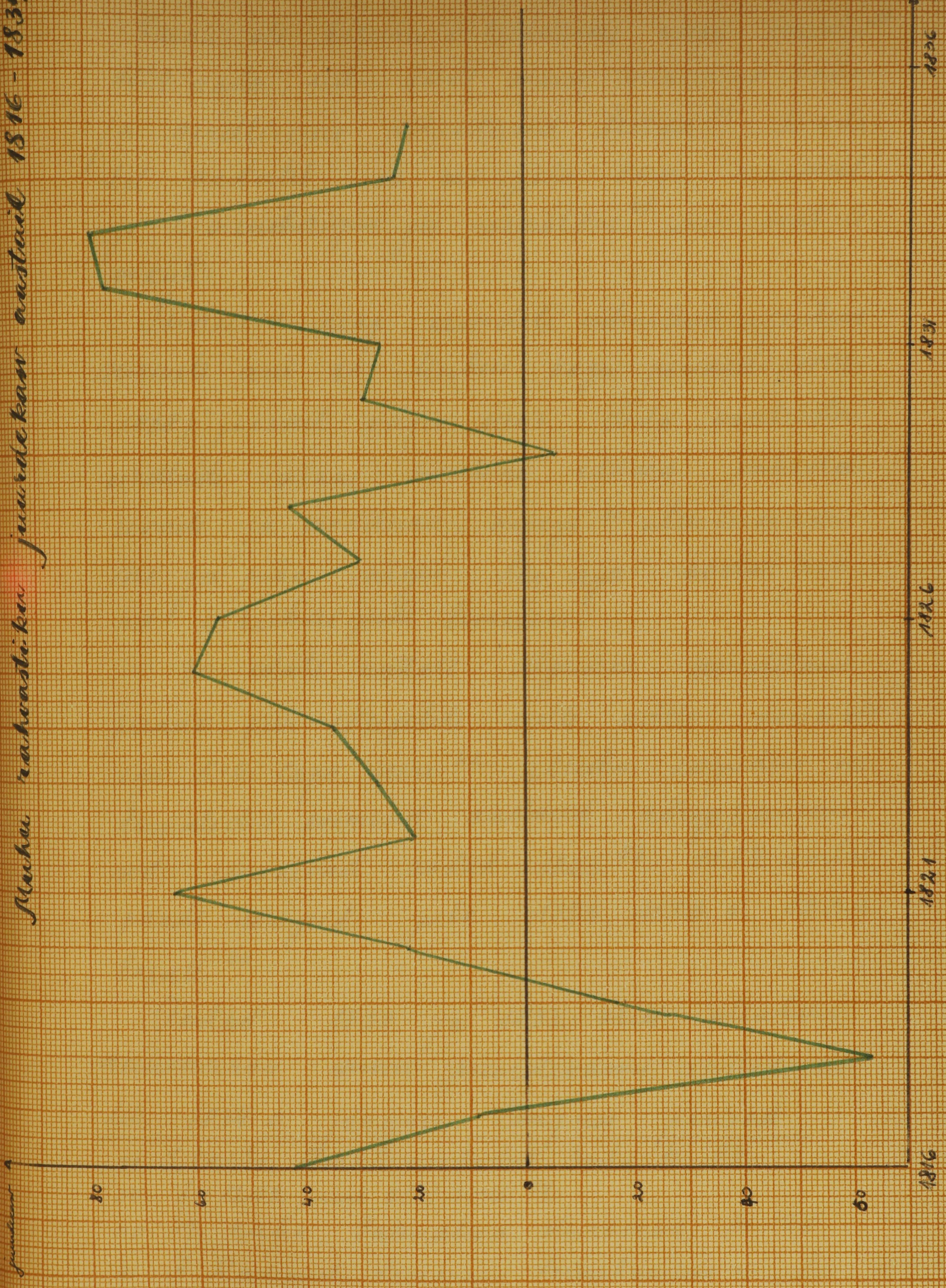
37 J. Kaha, Rahutus ja reformid, lk. 171.

Abies balsamea, sibirica, sibirica, sibirica (1816 - 1834)

1834

Mucha raskosti ka juredekan avstail 1816 - 1834

Rame oli elukku kihelaornas nagu uujalgi³⁸
1829. aasta, mil laste suure suremus märtsi-
ja aprillikuus põhjustasid leetrid³⁹. 30-ada-
tel aastatel on märgata nagu mandril-
gi tüsitushaiguse ja rinnatõve⁴⁰ suuremat le-
vikut.

Tüsikusse ning kevadeti külmetushaigustesse
suremiste arv oli Mõhus kogu perioodi (1782-
-1858) jooksul väga suur. Seda soodustas
kindlalt siinne mereline kliima jaheda
kevade ja mõõduka suvega.⁴¹ Lühemaa-
ne ja püra niigis lõi aga soodsa piir-
na kõhahaiguste levikuks.

30. rdale aastate alguses suudetakse
panna piir rõugetele, mille kätte varemalt
iga 5-6. laps suri.⁴² Mõhu koguduse me-
terjalides esimesed andmed rõuypanemi-
sest pärinevad aastast 1823.⁴³ 1824. aastal
paadis rõugeid juba 135-l, 1828. a. 183-l
lapsel.⁴⁴

Aastad 1832. ja 1833. olid elukus
rahvaarvu suure piirdumise aastad, mil-
lele 1834. a. järgus languse periood.

38 S. Valthe, Huantiusludert Gertis, lu. 97.

39 f. 1292, mai 2(1) s.-ü. 77.

40 M. Kahu, Palusalwa oluorrast, lu. 126.

41 A. Rammul, Saaremaa termiskouilise kirjeldus, lu. 17.

42 W. Kaxe, Spreekordene ghunnessu, lu. 94.

43 f. 1292, mai 2(1) s.-ü. 3.

44 Saaras. s.-ü. 97.

Selle tingitud ilmaselt 1833. a. lõpust kevise
haiguste sarlakid⁴⁵ nullele 1834. a. augus-
tis lisandus düsenteria, septembris-novemb-
ris aga [Flage].⁴⁶ Haiguste levikut
soodustasid Saaremaal haiguste vilja-,
kartuli- ja heinaikaldused, nullele lisandus
kaõnnestunud kalasaak.⁴⁷

Näeme, et aastail 1816. - 1834. oli Mu-
numaal nii väga halb (1817. 1818., 1819. 1829.)
nii ka häid (1821., 1832., 1833.) aastaid. Meet-
rikaraamatud annavad 18 aasta jiuude-
kaemus 560 inimest. Hingelkondide and-
meid kannas Muku rahvaarv 1816. - 1834.

420 inimese võrra. Mehaanilise liikumise
se tulemuseks tuli Muku kihelkonda jiuu-
di 24 inimest, neeruti võtmise teel kaotas
kihelkond aga 87 meest. Siksagi saame
mõninga erinevuse andmete vahel. Nillele
seda seletada?

Ekraõla riikses põhjuses on tingitud
loenduste läbiviimise ajast, mis 1816. a.
langes märtskuusse, 1834. a. sautsi märtsi.
Seeparant võisime meetrikaraamatute ja

45 f. 1292, nr 2(1), s.-ü. 77

46 samas, s.-ü. 78.

47 samas, s.-ü. 78.

S. Vahtra, Huaristikuludest Zestis, lk. 100.

hingeloendite andmete nõrdlemisel naha ar-
vata kahe pooleaasta (1816. ja 1834. a.) met-
rikaaradeaastuist saadud juurdekanne st. 65 in-
nust. Seda saamist õigustab ajasolu, et üld-
juhul aasta ~~alguses~~^{poolis} läbi viidud hingeloen-
duste puhul kanutati aasta alguse and-
meid.

Lõpliku lahenduse tõi Muhu koguduse
arhiivis leidur elanise aineeni aastast 1829,⁴⁸
kust selgus, et peale hingeloendite märgitud
kategoriate, elas Muhus tegelikult veel
100 kodanikku ja vaba elaniku. Viimaste sün-
ni- ja surmajähtunud su metrikaaradea-
stust kantud ja jüst nende arvele nõu-
sime me kirjutadagi osa puudujärgest
juurdekanne.

Meei poolt saadud talurahva arve õig-
nus kahelda eriti ei saa, kuna ta on
väga ligilähedane 1832. a. koostatud aruan-
de omaga. Nii elas 1834. a. hingeloendite
andmeid Muhus 3540 talupäiga, 1832. a. pä-
riivate pastori andmete järgi 3524 inimest.⁴⁹

48 f. 1292, nim n. 2(1), s. ü. 85.

49 saucas, s. - ü. 78.

Suiga liikus eluhu rahvaarv aastail 1816-
- 1834. järguiste põhjuste tõttu:

loomulisi juurdexaw	- 500 inimest
naarutivõtanine	87 inimest
mehhaaniline liikumine	24 inimest

Järgnevatel perioodidel halvemad aastad
Muhus olid 1845., 1846. aasta, samaselt ka
1847., 1848., 1853., 1855., 1856. aasta. Nüman-
ti kohta võib seda vaid oletada, kuna
uurahetus tulemusena eluhu talumajanduses
lään suures osas teise koguduse alla. Vee-
õigeuse koguduste mitmekarastatud pole
aga uurijail neil kättesaadavad.

Kindlalt rõhine öelda, et 1845. ja 1846.
aastal põhjustas suurt suremist (aaga
uurjalgi) ⁵⁰ ^{siisusteni 51}, mille eelsoodumuseks oli rogu
õestit haarand viljakaldus. Huvitav
on märkida, et Saaremaal oli 1845. a.
elund rinnalüü rannisaas. Mõhuma
kohta nda iluselt öelda ei saa, sest
ega ilmaaegu majandusliku olusorra
rannearise tõttu Muhus inteeniose-
malt kui uurjal Saaremaa rihelasaas-
des uru vahetatiid.

50 S. Vahre, Smartikooludest õestis, lu. 110.
5 M. Kahu, Talumajanduslik olusorra, lu. 119.
51 f. 1292, num m. 2(1), s. - ii. 79.

1848. a. suremus tõusu võis tingida väimehaagi merjumeine kalade hulgas levinud epidemia tõttu.⁵²

1853. ja 1855. aasta olid kogu Eestis halbadus aastateks.⁵³ Elukus surti marmilist jälle düsenteeriale.

Teega rõime öelda, et 30-ndate aastate teine pool kuni 1845. a. olid elukus ühelkõnna rahvaarvu juurdekasvu seisukohalt head aastad. Kogu ajavahemiku (1834. - 1858) rahvastiku juurdekasvu viib alla 1853. a. alanud uus suremus tõus.

Nii määrimainitud kehtib vaid talunanna kohta, kelle suremus nõjistand ikaldused, mis töö vahel teotlikuse ja tootluse jõudude madala taseme juures talupoegade isirauis tuuda andsid.

Mõisamajapidamine ei saanud kunagi halbadest ilmastikeoludest tingitud ikalduste läbi nii palju kannatada kui talupoja majapidamine.⁵⁴

Mõisnike, mõisaterijate, käntöidiste juus. kategooriate suremus oli suurevalt väi-

52 S. Valtre, Ilmastikeoludest Eestis, lk. 114.

53 S. Valtre, Hingelöendustest (lätini nuzist) Eestimees kubermangus, lk. 511.

54 J. Kaks, Talunanna oluarrast, lk. 132.

sem, kuna nad elavad paremates sanitaar-
setes oludes, saanti ei puudunud ^{neil} artiaali.

Palunakva hulgas oli suur nuremus ja
veel suurem sündimus, nünnae sõltus eluõi-
ge abiellumusest.

Abielude sõlmimist soodustavad paremad
majaandused olud, mis kaasuvad vilja-
rikkamate aastatega.

Selle kõrval mõjutas abiellumist ka päin-
konna sooline struktuur. Naine abiellu-
mismõimalused vähenesid, kuna mehi oli vä-
hem kui naisi.

Tulemuseks oli palju kihelkonnas hu-
vitar nähtus: suures osas peredes (50%) olid
Muhu naised oma meestest vähemalt 3-5
aastat vanemad. Naised abielluvad ilu-
selt tunduvalt vanemalt kui mehed ja
seetõttu sündisid enamikel naistel esime-
ne laps kolmekümneenda eluaasta kümnisel.

1782. a. hingelöödid aasavad naine
voljatusperioodis ajavahemikus 33-~~st~~ - 45-nda
eluaastani. Paljudel juhtudel sünnitavad
naised tollal oma nünnae lapse 50-nda
eluaasta kümnisel.

19. sajandi vempaijas eluaord seidi

muutus. Naised olid siis fertiilsed 28.-40. eluaasta vahel.

Pered olid elukus paljulapselised, sest lapsi sündis „nagu jümal andis“. Domineerivaks olid 4-5-lapselised pered, kusjuures pole märgata, et esimesed pojad vähem elujõulisemad olid kui järgnevad.⁵⁵

Paljulapseliste perede kõrval kohtame ka suhteliselt palju kõrva talusid, kus lapsi oli vähe. Kõrgad talud täideti kas sulast või mõne teise soo pere nooremate poegade toomisega suures sümboolses.⁵⁶

Lotnaalae mobiilsus sel juhul mõjistas abiellumist, seega ka sündinud sündimata-va tegurina.

Lotnaalae mobiilsus ja sise vahelise soe kiirumus on seni veel uurimata, kuna ta väga täismahuses uurimisprobleem on.

Kaudsemat mõju sündimusele avaldas kindlasti ka alates VIII rist sajast tähtsustatud talude tüüpiline ning suurperede kujunemine.

55 5-lapselised domineerivad ka enne 17. saj. lõpu suurt väljahäda Rõuge kihelkonnas. H. Palli, Historical demography, lk. 25, tabel nr. 4.

56 H. Ligi, Социальный родство, lk. 283.

56 Tartu ülikooli seisukoht on mõningad antropoloogid. Проблемы генетики (генетические вопросы и проблемы), Москва 1971, lk. 20.

Kokkuvõte

Alttud töö põhilisemärgis oli kind-
laks määrata Muhu kihelaonna elanike
arv 1782 - 1858.

Alloodustavad ju inimesed tootlike jõu-
dude häda vajalikuks elemendi ja ilma
teema teatud miinimumita ei saa olla
ningit ühiskonna materiaalselt elu.¹

Kihelkondade andmete kohuselise alil-
sarnie 1782. a. Muhu kihelkonna rahva-
arvus 2620 inimest. Põhiosa rahvanti-
kust (95,7%) moodustand talupojad. st.
külaelanikud, mõisatunijad, pärisorised käsi-
töölised. Teistene sootiaalsetene kihelkonnas:
aadliid, sandaste ja vabade ja vabade käsi-
töölite hulka kuulu vaid 4,3% Muhu
elanikkonnast.

Perioodi lõpuks (1858. a.) oli Muhu kihel-
konna rahvaarv tõusnud 4060 inime-
sai. 76-aastase juurdexarr seega 55%, talu-

1 V. I. Lenin, *Narodnikluse mujanduslik küsi ja selle
arvestus ks. Struse raamatust (marssoni
kajastus kodanlikes kirjanduses), Teosid,
I. kd., Tallinn 1948.*

rahva arv kasvab rohkem - 61,6%. Protestant-
ne juudekann oli siin suurem kui Eesti-
kubernangus samä aja vältel (50%).

Kuna protestantide kristidene jaguame-
se kohta nimasid reitijonimatujaalid enam
andmeid ei auna, siis meitkaraamatute
te andmete põhjal võime oletada, et te-
gelis rahva arv võis saanud elavate ju-
riidrekordovite elavise, kodavise ja mõis-
rike arvel umbes 250 inimese võrra su-
rem olla.

Perioodide kaupa vaadeldes teine
lühke rahvastiku liikumise järgiselt.

Aastail 1782 - 1816 suurem muhulaste
arv 20,37% võrra, talurahva juudekas-
nu protsent oli 24,07.

Sel perioodil igal aastal rahvaarv suu-
reus, kuni 0,55% võrra, seega erinevalt
Eesti- ja kubernangust teine lühke
kõrge rahvaarvu kasv ^{toonud} ja nõrda suuremini
kui 19. sajandi esimesel poolel.

Kui meidil algas 1820-ndast aastast
rahva arvu uus suure tõus, siis Eesti-
maa aastail 1816 - 1834. rahvaarvu liike-
mine sedavõrd intensiivne polnud. Hastane juu-
dekann lühke kuni 0,70%, Eesti- ja kuber-

naugu Niu - Algula kohalonnas 1,4%.
1830-ndad aastad, eriti aga soodne 1839. a.,
toid sadaga kaasa iibe tõusu. Eesti mandri-
osas 19. sajandi 30-ndail aastail iive pigem
langes kui tõusis. Võib arvata, et subte-
lisset eraldatud aseudi ning iluselt sood-
samate ilmatikuolude tõttu. Muid ei puu-
dutanud nii teravalt Eesti mandriosaal
levinud ikaldused ning epidemiad.

Mõningase taganilõogi Muhu rahva-
arvu juurdearvus põhjustasid üleuroopa-
liselt rasked 1840-ndad aastad. Sure-
mus karvas eriti 1845./1846. aastal. Selle põhi-
juseas olid iluselt ikaldustega kaameu-
nud nälg ja haigused.

Olid ju stiihilise vaesus, juatlg ja epi-
demiad tol ajal saduspärases ja
korduvana nähtus, sest piinas oli kur-
natud, karja vähe, tööriistad priimi-
tüüsed, talupoegade organisma keerna-
tud.

Tõsi, mekulased olid kõneõrra sood-
samas oluõrras kui põllutiõst elatuvad
talupojad, sest nemad said suure osa
õna toidust kalade nääl merest.

1850-ndail aastail jätkus Mõhus üle
vähenenud suremus tõmm tõttu. Siin
oli Mõhus ka neil aastail rahvastiku
juundus suurem kui näiteks Viru-Vi-
gula kihelkonnas.

Loomuliku rahvaarvu lükkumise kõr-
val mõjutasid rahvastiku areelise dü-
naamikad ja mehaaniline lükkumine
ja neurutitus mõtmine.

Mõhu elanikkonna arvu muutumist eri-
nele tasele küll olulisel määral ei
põhjustanud, sest peamised sildid ei esi-
neud Mõhus taolise talurahva elami-
nõitluse vormi nagu põgenemine. Nõid
mõned ühikud juhtudel lähti Saaremaa ki-
helaondadest (Põide, Kaarna, Jaani jt.), Hiio-
maalt ja Pärnumaalt Mõhu kihelkonda.

Seevastu neurutisohustus jättis tugeva
jalgi Mõhu rahvastiku arenguloole. Nii
nähti aastail 1797-1858 kihelkonnast
andmeid Mõhumaalt 400 meest neuru-
tus.

Neurutisõttumise mõjutas oluliselt kihel-
konna soolise struktuuri, mille tulemu-
sest juba 19. sajandi algusest naiste arv
Mõhus ületas meeste oma.

Lõpetuseks rõnne tõlida, et järelused, milleni jõuti, kinditavad neeluord mõtet, et rõnutei üldiste raduspärasustega eksisteerivad püüandlikud isarannud, mis püümat rõi tühemat aega rahvantiu arenguseadustele rõju avaldavad.

See püüat oleas rõib-lla õigem anda ka niid ja edaspidi hingelseidid nui amneendamatuid ajaloolikaid nui- ma lähtudes kapitalistlike suhete teake probleemidest.

Rõnialused selles su näitas rot- riale mobiilsuse kindla tege nusi näsl, et kapitalistlike suhete rõstung nilla rõlje- des ju rõlõige rõlõrõste rõhete rõrgan- seerimise rõjuil.²

2 20. Kark, Тривременне митоза сиванисиничной кудьрви при анализе редукции сказы крвай половини XIX века. Мемориальне- герисане родичени мемори пародов Трудань нилан, Рила 1970, л. 237.

Резюме

В конце 18-го века начался в Эстонии и первой половине 19-го века углублялся кризис феодализма.

Целью нашей работы было исследовать на основе поданных ревизии численность жителей эваскского (своонского) прихода в течение того времени на динамику количества крестьян, помещиков, свободных людей и т. д. за период 1782-1858.

В эваскской губернии проводились поданные ревизии восемь раз: в 1782., 1795., 1811., 1816., 1826., 1834., 1850., 1858. гг. По материалам этих ревизий, целью которых было выяснить количество поданных людей, удалось нам узнать, что в 1782. году проживало на острове Эваск 2620 человек, из них крестьян - 2513. В течение 76 лет прирост населения в этом приходе среди крестьян был 61,6%. Число всех

тепличей острова по данным ревущих сказок увеличилось в 1,55 раз. Это не много больше, чем прирост населения в Земляндской губернии.

Причинами различия явились в тепличной прироста. Если в Земляндской губернии в двадцатых годах XIX века прирост был очень большой, то в Мюнском приходе прирост населения был постоянно стабильно выше, чем на материке.

Причинами сравнительно высоко-го прироста населения были наверняка были хорошие условия погоды, благодаря чему на острове было меньше чёрных неурожайных, холодных и снежных годов.

Естественно прирост населения вычислили мы с помощью данных смертности и рождаемости. Многими этими данными были эмпирические книги.

Матричные книги как и ревущие сказки находятся в ИИИИ СССР, соответственно фонда кр. 1292, ящик 1(2), сокращительные единицы 1, 2, 3, 77, 78, 79 и фонда кр. 1865, ящик 4(43), сокращительные

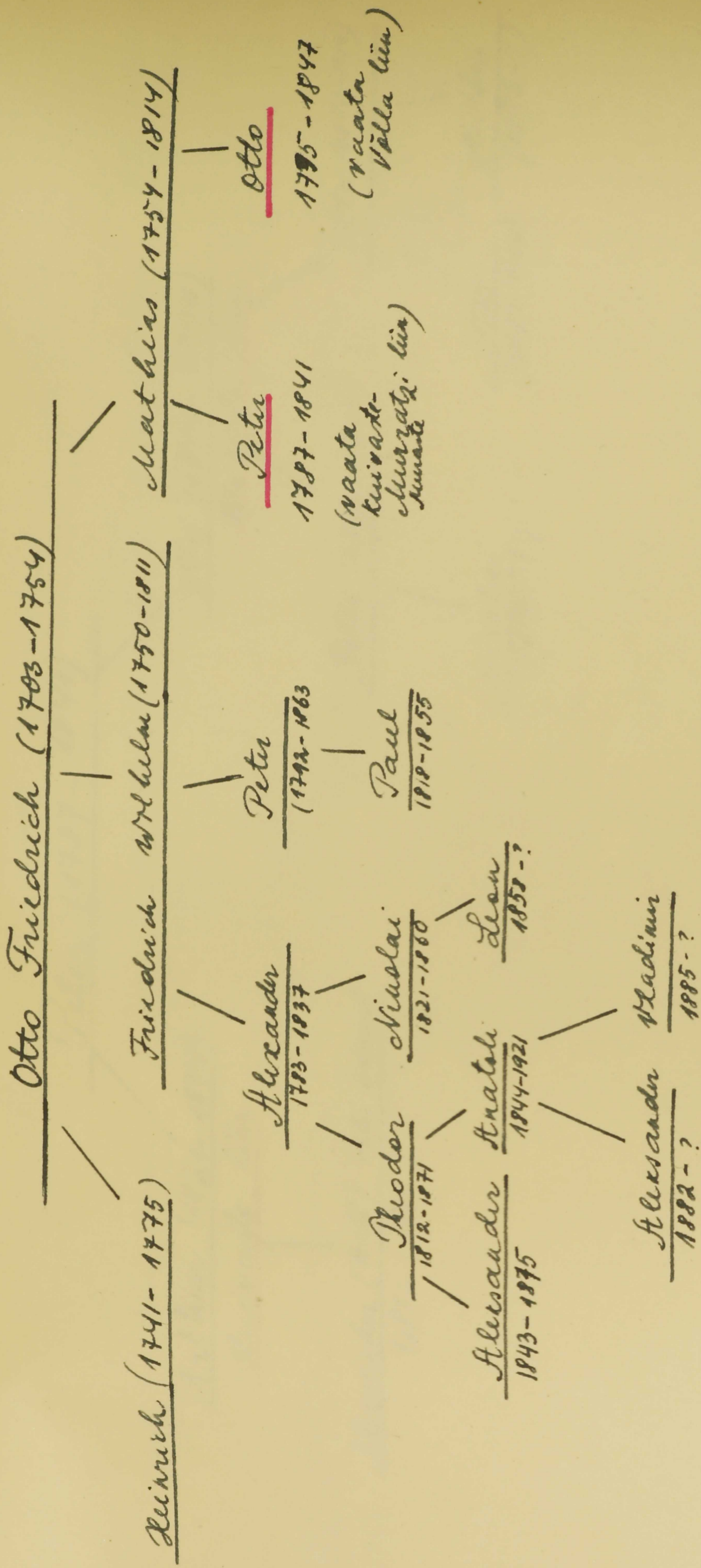
единицы 334 - 339.

Одновременно с естественной движимостью населения выяснилось и миграционная движимость островитян. Особенно большое передвижение наблюдалось между Пудзекским приходом острова Сааремаа и Муку и между островами Ийгумаа и Муку.

Свой отпечаток на приросте населения оставили и с 1797 года в Лифляндии право военные рекрутские наборы. За 59 лет всего рекрутские наборы приносило 400 мужчин, что заметно влияло на половую структуру прихода.

Считаясь с вышеупомянутыми факторами, мы можем сказать, что демографические процессы развивались на этом маленьком острове несомненно иначе чем на матерке.

Muhar v. Buxhödenite sugupuu

v. Buxhördensite Kuiraste - Muraste liin

Peter (1787 - 1841)

Arthur (1821 - 1874)

Kuivaste liin

Alexander (Axel) Peter Eduard
(1856 - 1819)

Otto (1814 - 1894)

Muraste liin

Peter (1846 - 1900)

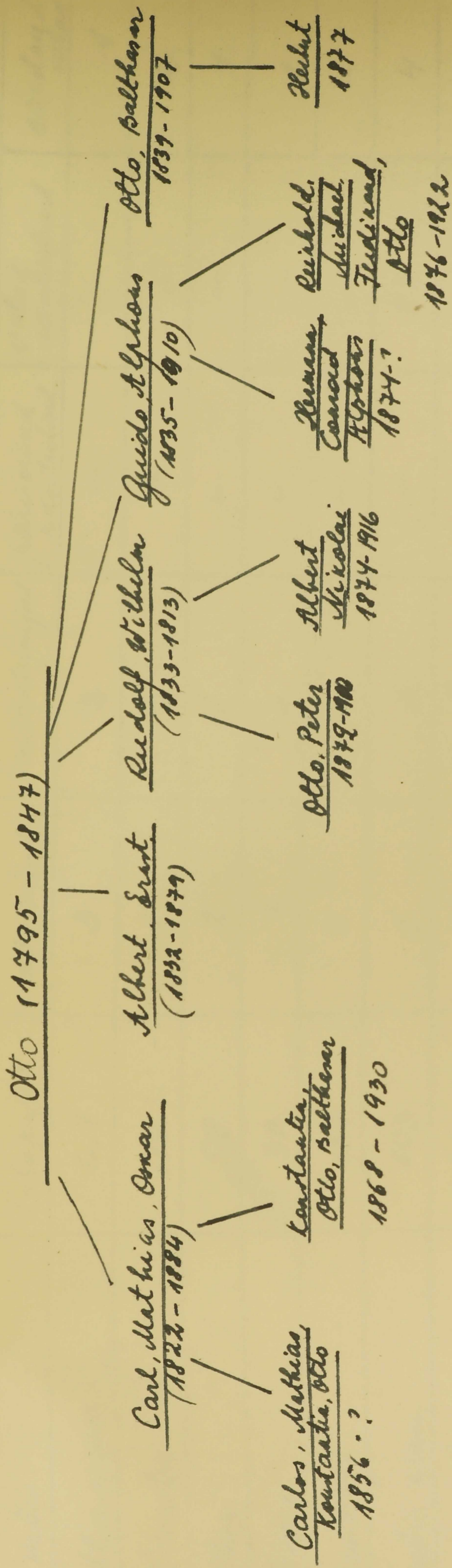
Otto (1852 - 1919)

Nikolai
(1894 - ?)

Otto
(1880 - 1934)

Arthur
(1882 - ?)

v. Buxhövedenite Völla Län

Lisa n. 3.

Muhu kihelkonna rahvastik IV hingeloenduse järgi

nõis	talupojad	nõismüüd	nõistunijad	parisunud kantiolised	vabad kantiolised	sakslased, vabad
Hellamaa	127	3	2	-	-	1
Kautri	116	1	3	-	5	2
Kapi	59	2	6	-	-	1
Kinxi	30	2	1	-	-	1
Kuivaste	137	1	1	-	-	-
Muhu vram.	103	5	3	-	23	4
Muhu - Luulmõisa	680	8	8	7	-	15
Nurme	286	6	6	-	-	3
Pädaste	49	-	-	-	-	-
Ranna	132	1	1	-	6	4
Täuse	401	8	4	-	-	-
Nõla	290	2	6	-	5	-
Kokku	2465	39	41	7	39	31

Meeste arv Mõhu kihelkonnas
 vi hingeloomenduse järgi

nõis	talupoegi	aadlusi	santari ja vahu
Hellamaa	112	-	-
Kantsi	112	-	-
Kapi	56	-	-
Kirsi	18	-	-
Kemulaid	12	-	-
Koguva (küla)	32	-	-
Kuivaste	112	1	-
Mõhu arvam.	59	3	-
Mõhu - Suurem.	395	3	-
Nurme	173	-	-
Pädaste	50	-	-
Tamse	261	3	1
Võlla	133	-	-
Kokku	1525	10	1

Muhu kihelkonna rahvastik
 VII hingeloenduse järgi

nõis	talupojad	aadlised	mõisateenijad
Hellamaa	209	-	-
Kaatri	229	-	-
Kapi	127	4	-
Kiisi	36	1	-
Kuivaste	217	8	7
Koguva (küla)	67	-	-
Kemulaid	23	-	-
cluhu vram.	132	8	-
Muhu-Suurem.	825	-	-
Nurme	361	-	-
Pädaste	108	3	8
Tamse	512	-	-
Võlla	252	1	5
Kokku	3098	25	20

Muhu kihelkonna rahvastik

1826. a. hingeloenduse järgi

mõis	talupojad	aadliend	mõisateenijad
Hellamaa	231	—	—
Kantsi	246	—	2
Kapi	118	—	2
Kuini	35	1	3
Koguva (küla)	86	—	—
Kemulaid	29	—	—
Kuivaste	229	10	33
Muhu wram.	140	6	3
Muhu- Suuremõisa	852	—	—
Murme	437	—	6
Pädaste	144	3	15
Tanuse	523	—	8
Võlla	284	6	2
Kokku	3349	26	74

Muhu kihelkonna rahvastik
VIII hingeloenduse järgi

mõis	talupojad	aadlased	mõisateenijad
Killamaa	248	—	—
Kautri	255	—	—
Kapi	132	—	—
Kiisi	46	—	—
Koguva (küla)	81	—	—
Kemulaid	29	—	—
Kuiraste	280	9	—
Muhu kram.	138	—	—
Muhu-Sunenõisa	878	—	—
Nurme	425	—	—
Pädaste	163	5	—
Tamse	597	—	—
Võlla	268	9	—
Kokku :	3540	23	—

Palurahva arv Mõhu
 kihelkonnas X-XI hingeloomduse
 järgi

mõis	1850. a.	1858. a.
Hellamaa	?	267
Kautri	?	285
Kapi	132	122
Kiisi	?	51
Koguva (küla)	94	91
Kemulaid	38	41
Luiraste	330	318
Mõhu vram.	?	170
Mõhu-Suurenõisa	969	1013
Murme	487	503
Pädaste	180	189
Tamse	682	690
Võlla	310	320
Kokku	[3242]	4060

Sündivus, suremus ja abiellumus
Muhu kihelkonnas aastail 1782-1858
(meetrikaraamatute põhjal)

aasta	abiellumus	sündivus	suremus	juude- kann
1.	2.	3.	4.	5.
1782	18	77	57	20
1783	16	63	76	-13
1784	24	82	36	53
1785	18	76	23	53
1786	12	73	29	44
1787	16	77	37	40
1788	18	73	74	-01
1789	15	37	219	-182
1790	23	86	32	54
1791	24	68	47	21
1792	20	72	40	32
1793	32	81	31	60
1794	41	87	27	60
1795	25	84	59	25
1796	22	102	36	66
1797	25	93	61	32
1798	37	95	43	52
1799	34	100	50	50
1800	28	90	38	52

1	2	3	4	5
1801	31	108	31	47
1802	19	110	87	23
1803	30	94	87	7
1804	38	109	49	60
1805	24	118	49	69
1806	23	116	39	77
1807	25	80	93	-13
1808	29	109	141	-32
1809	16	81	84	-03
1810	20	108	51	57
1811	29	105	87	18
1812	21	97	66	31
1813	25	95	56	39
1814	17	103	78	25
1815	19	85	72	13
1816	25	94	52	42
1817	21	87	78	09
1818	18	81	144	-63
1819	23	61	79	-18
1820	42	81	60	21
1821	48	108	44	64
1822	35	76	56	20
1823	25	111	84	27
1824	43	105	70	35
1825	48	117	59	60

1	2	3	4	5
1826	44	131	75	56
1827	21	114	84	30
1828	35	121	78	43
1829	17	110	116	- 06
1830	38	114	85	29
1831	37	120	93	27
1832	45	138	62	76
1833	33	153	74	79
1834	35	148	125	23
1835	30	116	89	21
1836	20	135	100	35
1837	28	148	99	49
1838	31	128	80	48
1839	20	153	55	98
1840	24	131	93	38
1841	28	117	115	62
1842	20	150	78	62
1843	43	118	88	30
1844	27	138	63	75
1845	31	116	131	- 15
1846	27	123	147	- 24
1847	10	50	94	- 44
1848	8	34	51	- 27
1849	5	42	23	19
1850	8	31	28	3
1851	7	39	31	7

1	2	3	4	5
1852	6	31	19	12
1853	9	32	53	-21
1854	11	29	19	10
1855	20	23	51	-28
1856	10	23	28	-5
1857	18	31	19	12
1858 ¹	16	32	43	-11

1 Aastate 1846. - 1858. kohta on kahjuks saadud
 tunna vait Mehu luteriusekoguduse andmeid.

Kasutatud allikmaterjalide ja kirjanduse nimestik

I Marxismi-leninismi klassikud

Marx, K., Kapital, kd. I, Tallinn 1953.

Lenin, V. I., Narodnikluse majanduslik
sini ja selle arengus hr. Stru-
ve raamatus (marxismi kajastus
kodaalikus kirjanduses). Teosid,
kd. I, Tallinn 1948.

II Arhiivimaterjalid

ENSV Riiklik Ajaloo Keskrahv (R. A. K. A.)

fond 1865 - Liivimaa reisijalehtede
kollektioon.

fond 1292 - ESKK Muhu kogudus.

III Trükitud allikad, kirjandus ja käni- kirjalikud uurimused

Шипаненков, А. М., Источники учения о
спегнергоборне немцов поэма, апу-
поэма и еруменур, Москва 1967.

Burkhöfden, F. v., Zweite Fortsetzung von des Herrn
Kofrats von Hagemeister Materialien
zur gütergeschichte Livlands, Riga
1851.

Blumfeldt, S. Rootsilisest asutusest Saaremaal.

- Корк, К. Крестьянское движение и крестьян-
ский вопрос в Эстонии в конце XVIII
и в первой половине XIX века, Таллин 1962.
- Кана, Я., Talurahva olukorrad Liivimaa Eesti
osas XIX sajandi 40-ndatel aastatel. Aja-
loo ja raudel radadel, Tallinn 1966.
- Кана, Я., Die Krise der feudalen Landwirtschaft
in Estland (das zweite Viertel
des 19. Jahrhunderts), Tallinn 1969.
- Корк, К., Применение метода сравнитель-
ного анализа при анализе русских
сказок первой половины XIX века. Устно-
народные произведения и фольклор
Труда и жизни, Пиза 1970.
- Конас, Я., Eestimaa feodaal-pärisorjuslik põlluma-
jandus ja talurahva olukord XVIII sajandi
lõpul ning XIX sajandi esimesel aastakümnel.
TRÜ Toimetised, nr 96, Tartu 1960.
- Креус, К., Talurahva käitumine Lõuna-Eestis XIX
sajandi 40-ndail aastail, Tartu 1930.
- Куйв, М., Араанне аяластие традиционни когу-
мист Сааремаал (Põhje) ja elukus 1923.a.
muel. ENSV TA Fr. R. Kreutzwaldi-nimeline kirjau-
lusmuuseum, käsitööjate osakond, f. 200, eks-
stip. ar., M2:1.
- Лемятс, М. Talurahva vanusealine koostis Hal-
jala kihelkonnas 1782-1858. Diplomitöö,
Tartu 1965. (käsitöö TRÜ Nõukogu ajaloo katedris)

- Ligi, H., Tälupeegade noornised Eestis 13. sajandist 19. sajandi alguseni, Tallinn 1968.
- Ligi, H., Tälupeegade arvu dünaamika Eestimaaal XVIII sajandil (adramaarvisjoniide andmil). *Studia historica in honorem Klaus Kruus*, Tallinn 1971.
- Лиги, Х., Социальная мобильность крестьян в Эстонии при феодализме (наказные оштрафовка крепостного права. Процесс развития феодализма и капитализма в странах Балтии, Тарту 1972.
- Merete, U., Rahvatikutlades ja rahvaloendus, Tallinn 1969.
- Тасми, Э., Меморанды по меморандальной географии Эстонии (XIII - XVIII вв.). Меморанды-коллегии по истории налогов Тарту-Таллин, Рига 1970.
- Palli, H., Historical Demography of Estonia in the 17th - 18th centuries and Computers, *Studia historica in honorem Klaus Kruus*, Tallinn 1971.
- Полное собрание законов Российской империи с 1649 года, т. XXXI, 1810-1811, СПб, 1830.
т. XXXII, 1812-1815, СПб, 1830.
- собрание второе, т. XXXII, 1857, СПб, 1858.
XXXIII, 1858, СПб, 1857.

- Трощинин генерал-майор (баронъ) Мочаловъ, Москва 1971.
- Rammul, A., Saaremaa tervishoiuolude kirjeldus, Tartu 1928.
- Richter, A., Estländisches Verkehrs und Adressbuch für 1898/99, Riga 1899.
- Richter, A., Livländisches Verkehrs und Adressbuch für 1898/1899, Riga 1899.
- Rumorm, C., Ribofolke oder die Schweden an den Küsten Estlands und auf Riho, I. Theil, Reval 1855.
- Siners, J. v., Das Buch der Güter Livlands und Oesel, Riga 1863.
- Tarvel, E., "Kogura kabaduskiri, Keel ja Kirjandus", 1972, N° 2.
- Vakre, S., Hügelsendused Eestimaal kuberman- gus 1782-1858 ja nende andmed talu- rahva ajaloo allikana. Otsertatsioon. Tartu 1970. (rännikiri TRÜ Teadusliku Raama- tuogus)
- Vakre, S., Hüpped revisjonide andmete kanita- misel ajalooallikana, ENSV TA Toimetised, Lühimõnateaduste seria, 1964, N° 2.
- Vakre, S., "Hüastikuoludest Eesti XVIII ja XIX sa- jandil (aastal 1870.a.) ja nende mõjust põl- lumajandusele ning talurahva olusorrale. TRÜ Toimetised, nr 258, Tartu 1970.

- Vakre, S., Haudaadi tempudest moodunud aegadel. Guinees ja ilu, Tallinn 1970.
- Vakre, S., Kirchenchroniken als Quelle der Bauern- und Agrargeschichte Estlands. Труды и материалы по географии и картографии в странах Скандинавии, Тарту 1972.
- Vakre, S., Rahvastiku liikumisest Eestimaa kubermangus XVIII sajandi lõpul ja XIX sajandi esimesel poolel. Tjaloo järskudel radadel, Tallinn 1966.
- Vakre, S., Talurahva sotsiaalne koostis Eestis XVIII sajandi lõpul ja XIX sajandi esimesel poolel (1782-1858). TRÜ Toimetised, nr 258, Tartu 1970.
- Vakre, S., Talurahva sotsiaalselt struktureeritud Eestimaa kubermangus feodalismi lõpu-perioodil (hingelseaduste andmeil). TRÜ Toimetised, nr 258, Tartu 1970.
- Vakre, S., Talurahva vanuseline koostis Eestis hingelseaduste andmeil. Studia historica in honorem Hans Kruse, Tallinn 1971.
- Vakre, S. Dr., über Forschungsprobleme der historischen Demographie in Estland. Entwicklungsprobleme des Feudalismus im Ostseegebiet, Tartu 1970.
- Nasar, M. Ko-organisaja põhiprobleemidest. Tjaloo-lai Tjaari, 1935, N° 3.

Narep, S., C. G. Riekari Liivimaa spetsiaalkaar-
drit 1899. aastal, Tallinn 1957.
Lüliüksuse asumite nimestik. Linnad, alvid,
vallad, külad, asundused, üksiktaled
jü kohad, Tartu 1923.

Jäskukord

Sisjuhatus	2
<u>I</u> peatükk	
Muhu ajaloo mõningaid aspekte . . .	11
<u>II</u> peatükk	
Hügelsoenduste läbinäulist Muhu kibeleaonas	33
<u>III</u> peatükk	
Muhu kibeleaona rahvaarv aas- tail 1782 - 1858	48
<u>IV</u> peatükk	
Muhu rahvaarvu lüheniist mõjus- taand tegurid	74
Kokkuvõte	103
Peepome	108
Lisad	111
Kasutatud allmaterjalide ja vii- janduse nimestik	124